

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Дрожай Владислав Олександрович

ФОРМУВАННЯ
ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна (наукова) програма «Фінанси»
випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФФм-21
Дрожай В.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Савчук С. В.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» грудня 2023 р.

Завідувач кафедри

_____ д.е.н., професор А. Крисоватий

Тернопіль – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	6
1.1. Теоретико-методологічні засади формування доходів місцевих бюджетів.....	6
1.2. Роль бюджетної децентралізації у формуванні доходів місцевих бюджетів.....	14
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	23
2.1. Склад, структура та динаміка доходів місцевих бюджетів.....	23
2.2. Аналіз податкового методу формування доходів місцевих бюджетів в Україні.....	32
2.3. Неподаткові та інші надходження у доходах місцевих бюджетів.....	40
Висновки до розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	51
3.1 Зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та можливості його застосування у вітчизняній практиці.....	51
3.2. Проблеми та шляхи вдосконалення формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.....	60
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах реалізації в Україні реформи децентралізації особливої актуальності набуває вирішення питань щодо ефективного функціонування місцевих бюджетів як визначального підґрунтя фінансового забезпечення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі виконання конституційних зобов'язань. Як основна фінансова база, місцеві бюджети дозволяють закріпити економічну самостійність органів місцевого самоврядування за рахунок наявності необхідних обсягів дохідних джерел, що, в свою чергу, обумовлює збільшення можливостей місцевої влади максимально задовольняти потреби громадян та забезпечувати якісне надання суспільних благ і послуг.

Тому надзвичайно важливим за умови розширення прав та повноважень органів місцевого самоврядування постає належне формування доходів місцевих бюджетів, оптимізація їхньої структури й пошук резервів їх зростання. Проте, незважаючи на позитивні наслідки впровадження процесів децентралізації, для чинної системи формування доходів місцевих бюджетів характерним залишається все ж таки збільшення обсягів міжбюджетних трансфертів й відповідно ще низька частка власних доходів, що, в свою чергу, є стримуючим фактором суспільних трансформацій в країні та обмежує фінансову спроможність органів місцевого самоврядування.

У зв'язку з цим спостерігається щорічне нагромадження проблем щодо фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні. Відтак постійний дефіцит фінансових ресурсів та нестабільність надходжень дохідних джерел місцевих бюджетів обумовлює необхідність прийняття органами влади дієвих управлінських рішень й певних кардинальних дій.

Така ситуація та сучасні виклики розвитку бюджетних відносин вимагають ґрунтовного дослідження тенденцій формування дохідної бази місцевих бюджетів, оптимізації складу їх джерел відповідно до реальних можливостей територій, а також обґрунтування рекомендацій щодо вирішення наявних проблем у забезпеченні стабільності надходжень.

Аналіз останніх досліджень. Проблема функціонування місцевих бюджетів України, формування доходів та їх ефективного використання присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: В. Дем'янишина, А. Дем'янюк, М. Карліна, О. Кириленко, В. Кравченко, З. Лободіної, І. Луніної, Б. Малиняка, К. Павлюк, С. Савчук, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування доходів місцевих бюджетів з визначенням напрямів посилення їх ролі в умовах бюджетної децентралізації.

- дослідити теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів;
- визначити вплив бюджетної децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів;
- провести аналіз складу, структури та динаміки доходів місцевих бюджетів;
- дослідити податковий метод формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації;
- проаналізувати практику формування доходів місцевих бюджетів за рахунок неподаткових та інших надходжень;
- вивчити зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та можливостей його застосування у вітчизняну практику;
- виявити проблеми та окреслити шляхи вдосконалення формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Об'єктом дослідження виступають доходи місцевих бюджетів України.

Предметом дослідження є теоретичні і методологічні засади формування доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять методи наукового пізнання та методи фінансового аналізу. Для проведення дослідження та досягнення поставленої мети використовувались методи аналізу, порівняння – при дослідженні характеристики, основ формування та виконання місцевих бюджетів за доходами. Статистичні та графічні порівняння

за останні роки – в частині аналізу структури, динаміки та моніторингу виконання місцевих бюджетів України за доходами та метод дедукції – при визначенні перспектив формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Теоретична та інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань формування дохідної частини місцевих бюджетів, законодавчі, нормативно–правові акти у сфері доходів місцевих бюджетів, звіти, інформаційно–аналітичні й статистичні матеріали Міністерства фінансів України, інтернет–джерела та ін.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягають у поглибленні теоретичних основ формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації, аналізі практики формування дохідної частини місцевих бюджетів та окресленні оптимальних шляхів нарощення доходів в контексті вивчення та застосування зарубіжного досвіду в умовах децентралізації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження опубліковані у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (2023 р.)

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Загальний обсяг випускної кваліфікаційної роботи складає 76 сторінок, в тому числі 14 рисунків та 9 таблиць, список використаних джерел налічує 64 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1. Теоретико-методологічні засади формування доходів місцевих бюджетів

Процеси реформування пов'язані з децентралізацією, що проходять в Україні, зумовили необхідність ґрунтовного дослідження ролі місцевих бюджетів, вагомого інструменту регулювання соціально-економічного та інфраструктурного розвитку держави й окремих регіонів. З використанням такого інструменту місцеві органи влади через вплив на соціальний та економічний розвиток територій, надають суспільству унікальні блага та послуги, враховуючи територіальні особливості та наявний податковий потенціал.

Тому належне функціонування місцевих бюджетів повинно бути забезпечено достатньою дохідною базою. Адже саме доходи місцевих бюджетів є тим фінансовим підґрунтям, що дає змогу закріпити економічну самостійність органів місцевого самоврядування.

Варто вказати на те, що в економічній літературі трактування дефініції місцевих бюджетів характеризується неоднозначністю наукових підходів. Виходячи з цього, дане поняття тлумачать, в першу чергу, як окрему ланку бюджетної системи держави, як правовий документ, яким регламентовано права органів виконавчої влади щодо розпорядження відповідним обсягом фінансових ресурсів для виконання покладених на них функцій та завдань, що є неодмінною умовою забезпечення ефективного процесу суспільного виробництва на всіх його етапах й в різноманітних формах його здійснення.

Розглядаючи як організаційну форму використання грошових ресурсів, а також їхнього використання місцевими органами влади місцевий бюджет являється фінансовим планом, що складається з дохідної й видаткової частин та відображає розпис доходів і видатків на певній території.

Являючись самостійною ланкою бюджетної системи України, місцеві

бюджети відображаються як централізовані фонди органів місцевої влади не враховуючи обсяги мобілізації фінансових ресурсів держави.

Чинним законодавством місцевий бюджет визначено як «план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування» [6; 45]. Визначальну роль у контексті фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування відіграє трактування місцевих бюджетів як об'єктивної економічної категорії.

Проте утвердження самостійності місцевих бюджетів неможливе без зміцнення їхньої дохідної бази, що актуалізує питання щодо застосування ефективних методів, дотримуючись чітких принципів і форм. Це зумовлює функціонування налагодженого механізму формування доходів місцевих бюджетів, й відповідно раціоналізації видатків.

Відмітимо, що вітчизняним бюджетним законодавством узагальнено трактування доходів бюджету, під яким розуміється і сутність дефініції «доходи місцевого бюджету», що безпосередньо не дає змогу повною мірою тлумачити доходи як об'єктивну економічну категорію загалом в системі розподільчих відносин, зосереджуючи увагу лише на їх формуванні. Статтею 2 Бюджетного кодексу України регламентовано, що «доходи бюджету - податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [6].

Варто наголосити на тому, що у вітчизняній фінансовій науці відсутня однаковість у підходах стосовно розуміння економічного змісту та сутності поняття «доходи місцевих бюджетів». Виходячи із об'єкту і предмету дослідження, вчені-дослідники акцентують увагу на його вираженні як економічної категорії, на її матеріальному втіленні, на правовому аспекті, а також враховуючи організаційні форми і методи формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Так, більшість науковців, відзначаючи розподільчий характер формування доходів бюджету, не розглядають відокремлено поняття «доходи місцевих

бюджетів». Для прикладу, Дем'янишин В., Венгер В., Романенко О. визначають категорію доходів бюджету як «економічні відносини з юридичними і фізичними особами, які виникають у державі в процесі формування бюджетного фонду країни» [10; 20; 52]. Такої ж позиції притримуються Юрій С. і Федосов В., розглядаючи доходи через призму економічних відносин, що «виникають у процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління» [61].

Аналогічний підхід відображений у працях Пасічника Ю. й авторів навчального посібника «Бюджетна система» Шевчука І., Черепанової В. й Ставерської Т., які розглядають доходи бюджету як «частину централізованих фінансових ресурсів держави, що необхідні та використовуються для виконання її функцій та відображають економічні відносини держави з юридичними та фізичними особами, що виникають в процесі стягнення бюджетних платежів». Крім того, Пасічник Ю. зосереджує свою увагу на необхідності врегулювання доходів бюджету відповідними нормативно-правовими документами [7, 72; 43, 425;].

Карлін М. трактує доходи бюджету як «сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що використовуються нею для виконання її основних завдань і функцій» [27, 204]. Вчений наголошує на відображенні в дохідній частині бюджету обсягів і джерел надходжень до бюджету.

На нашу думку, в частині теоретичного обґрунтування поняття «доходи місцевого бюджету» доцільним є врахування таких аспектів його вираження, як: сутність, зміст, класифікаційні ознаки, принципи формування.

Зокрема, Кириленко О. вказує на те, що доходи місцевих бюджетів складаються з власних та закріплених надходжень, склад яких визначається на тривалий період. А також професор акцентує увагу на тому, що саме власні надходження сприяють зацікавленості органів місцевого самоврядування у нагромадженні власної дохідної бази [28].

Аналогічна позиція і Савчук С., яка зазначає, що формування доходів місцевих бюджетів здійснюється за рахунок акумуляції власних та закріплених коштів, трансфертів, грантів і запозичень [53].

Однак, на відміну від зазначеного, Василик О. і Павлюк К. переконані у матеріальному прояві даної категорії. На їхню думку, економічна сутність доходів місцевих бюджетів проявляється безпосередньо у формуванні грошових фондів, що вважаються фінансовим забезпеченням діяльності місцевих органів влади [8].

Варто погодитися з думкою науковців, які наголошують на застосуванні різних взаємопов'язаних методів при формуванні усієї сукупності доходів місцевих бюджетів [8]. Так як для доходів місцевих бюджетів характерним є вираження різноманітних сфер економічних відносин, то при цьому їхнє формування також здійснюватиметься різними методами при відповідних формах.

Різносторонньою є позиція вчених і стосовно джерел наповнення дохідної бази місцевих бюджетів.

За підходами Венгер В., Кравченко В. та Романенко О., джерелами доходів місцевих органів влади вважаються: «податкові доходи; неподаткові доходи (платежі, доходи від майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності підприємств комунальної форми власності, залучені на ринку позичкового капіталу); доходи за рахунок кредитів та позик; трансферти від центральної влади та органів вищого територіального рівня» [10; 31; 52].

Попри зазначене, на думку вітчизняних науковців Юрія С. і Федосова В., основним джерелом доходів є ВВП, що створюється працею фізичних осіб та діяльністю суб'єктів господарювання у виробничій сфері [61]. Крім того, до джерел доходів бюджетів включають національне багатство: доходи від приватизації державної та муніципальної власності; продажу інших національних цінностей та інше. Так вважає і Дем'янишин В., який зазначає, що «обсяг доходів бюджету безпосередньо залежить від повноважень держави та органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України» [20].

Таким чином, першорядним джерелом доходів місцевих бюджетів вважається ВВП, а також доходи від майна, що належить місцевій владі й інші цінності, що перебувають у власності органів місцевого самоврядування.

Крім того, зазначимо, що згідно Бюджетного кодексу України у складі доходів місцевих бюджетів виділяють доходи загального і спеціального фондів. Зокрема, кошти загального фонду не мають цільового спрямування і забезпечують фінансування поточних видатків, на відміну від них, для доходів спеціального фонду характерним є цілеспрямоване призначення, що стосується і формування бюджету розвитку.

Виходячи із джерел надходжень, виокремлюють і відповідні методи акумуляції ресурсів до місцевих бюджетів, що дозволяють сформувати необхідні обсяги доходів та постають важливими засобами досягнення поставлених цілей і розв'язання конкретних завдань.

Щодо методів формування дохідної частини місцевих бюджетів, то позиція дослідників в цьому є однотайною. Зокрема в числі таких методів виокремлюють наступні (рис. 1.1.):

Рис. 1.1. Методи формування доходів місцевих бюджетів

Примітка. Складено автором на основі [28]

Бюджетним кодексом України податковими надходженнями визначено «встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні та місцеві податки і збори» [2]. До неподаткових надходжень включають усі безповоротні надходження, крім доходів від продажу капіталу, всі надходження від штрафів і санкцій, крім штрафів за порушення податкового законодавства, а також добровільні, невідплатні поточні надходження з недержавних джерел. Тобто, до складу неподаткових надходжень включають:

- «1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- 3) інші неподаткові надходження» [6].

Метод формування доходів місцевих бюджетів за допомогою міжбюджетних трансфертів застосовують для їх збалансування на всіх рівнях бюджетної системи з метою забезпечення відповідності повноважень органів місцевого самоврядування на здійснення видатків, регламентованих бюджетним законодавством за місцевими бюджетами, бюджетним ресурсам, що спрямовуються на виконання таких повноважень [50].

Міжбюджетні трансферти являють собою «кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Тобто трансферти – це кошти, які одержані від інших органів державної влади, органів влади АР Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі» [6].

При цьому істотну роль стосовно аналізу складу і структури доходів місцевих бюджетів в контексті закріплення необхідного рівня фінансової самостійності органів місцевої влади відіграє виокремлення доходів місцевих бюджетів на власні, закріплені і регулюючі.

Варто відмітити те, що для таких вітчизняних вчених, як Кравченко В., Кириленко О., Рева Т. та інших спільним є підхід до трактування економічної сутності власних, закріплених і регулюючих доходів. Загалом власні доходи розглядають як доходи місцевих бюджетів, що акумулюються на відповідній

території на основі рішень місцевих органів влади певного рівня [28; 31; 50].

Регулюючими є доходи, що розподіляються між різними рівнями бюджетної системи по вертикалі на пайовій основі за встановленими нормативами. На думку Кравченка В., регульовані доходи являються однією з таких форм доходів, які передаються органами державної влади місцевим або ж з бюджетів вищого рівня бюджетам нижчого рівня [31].

Відповідно закріплені доходи закріплюються за певним бюджетом та становлять основу самостійності місцевих бюджетів. Як вважає Кравченко В., що закріплені доходи є «формою переданих доходів місцевим органам влади» [31].

Зважаючи на підходи вчених, систематизація інформації для здійснення аналізу доходів місцевих бюджетів дає змогу виокремлення ознак класифікації доходів місцевих бюджетів, зокрема: за джерелами надходження, за повнотою зарахувань, за призначенням, за методами формування, за напрямом розподілу.

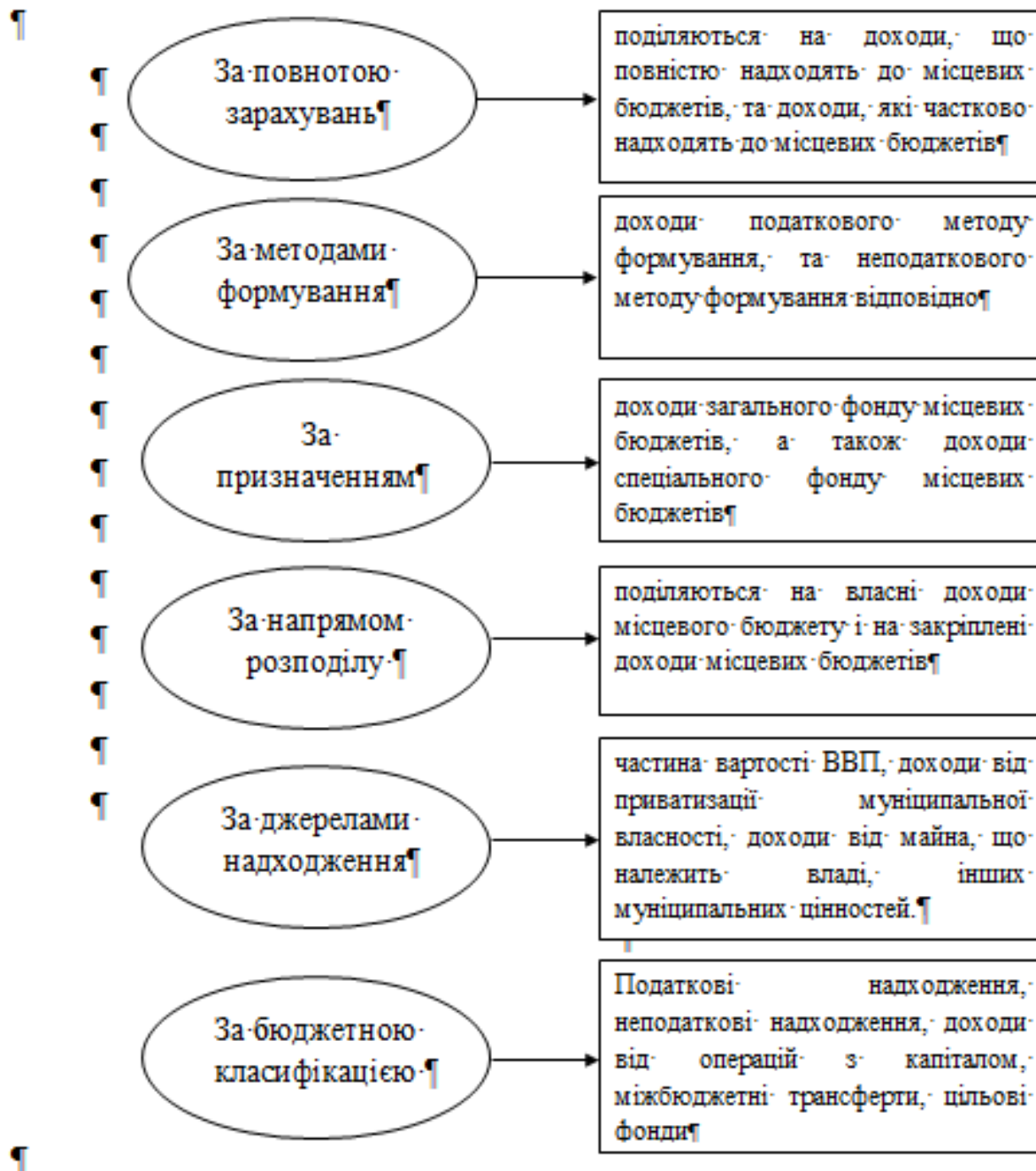
Класифікацію дохідної частини місцевих бюджетів відповідно до основних ознак відображено на рис. 1.2.

Зазначимо, що ефективне формування доходів місцевих бюджетів здійснюється виходячи із необхідності дотримання визначених принципів, що зумовлює покращення фінансового забезпечення в частині реалізації власних і делегованих повноважень. Тому, при формуванні дохідної частини варто дотримуватися певних принципів, серед яких, на нашу думку, найбільш дієвими визначають принцип економічної ефективності і принцип соціальної справедливості.

Так, реалізація принципу економічної ефективності у процесі формування дохідної бази відповідних бюджетів безпосередньо пов'язана з проблемами мінімізації негативних наслідків оподаткування, так як зростання частки податків в обсязі ВВП обумовлює «потребу стягувати необхідні кошти найбільш раціональним способом, тобто мінімізуючи негативні наслідки для розвитку економіки» [60].

При здійсненні принципу соціальної справедливості всі учасники суспільних відносин, які отримують доходи, мають бути платниками податків.

Доцільно наголосити при цьому на різному значенні прямих і непрямих податків в контексті вирішення питань, що стосуються соціальної справедливості. Так як непрямі податки є регресивними у соціальному плані, що, значною мірою, стосуються споживачів благ з невисоким рівнем доходів, відповідно прямі податки взаємопов'язані з отриманими доходами фізичних і юридичних осіб.

Рис. 1.2. Класифікація доходів місцевих бюджетів*

* Примітка. Складено автором на основі [6; 28; 57]

На дотриманні вищезазначених принципів акцентує увагу і Дем'янишин В. Також професор виділяє такі принципи, як: політичної доцільності, рівнонапруженості, поєднання гнучкості й стабільності, демократичності, обов'язковості, відповідності доходів обсягам функцій, повноти, реальності, системності, гласності, матеріальної зацікавленості. Попри вказані принципи науковці Кириленко О. і Луніна І. доповнюють ще принципом еквівалентності, який відображає отримання соціальної вигоди і благ за рахунок сплати до бюджету податків [8; 29].

Тому вважаємо за доцільне погодитись з підходами вітчизняних вчених стосовно неухильного дотримання окреслених принципів при формуванні доходів місцевих бюджетів, що сприятиме покращенню фінансового забезпечення місцевих органів влади для виконання покладених на них функцій та завдань.

Таким чином, вищевикладене засвідчує, що фінансовим підґрунтям діяльності органів місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, при формуванні яких обов'язковим є врахування специфіки розмежування функцій і повноважень між державними і місцевими органами влади. Особливу увагу слід зосередити на необхідності дотримання визначених принципів, що сприяють ефективному наповненню дохідної бази місцевих бюджетів, серед яких першочергова роль відводиться принципам економічної ефективності і соціальної справедливості, що забезпечуватимуть врегулювання діяльності органів місцевого самоврядування в частині формування дохідної частини місцевих бюджетів.

1.2. Роль фінансової децентралізації у формуванні доходів місцевих бюджетів

В сучасних умовах бюджетного реформування державний і місцеві бюджети виступають одними із найбільш вагомих інструментів регулювання соціально-економічного розвитку. Істотне значення при цьому для ефективного формування і оптимізації дохідної частини державного та місцевого бюджетів

відіграє раціоналізація розподілу повноважень між органами влади різних рівнів управління.

Чинні тенденції розвитку України актуалізують необхідність вирішення питань щодо забезпечення ефективного економічного та соціального розвитку регіонів, що вимагає утвердження їх фінансової незалежності. Проте, незважаючи на впровадження та поглиблення бюджетної реформи все ж подальшого вирішення потребують проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування.

Постійний дефіцит фінансових ресурсів, нестабільність надходжень дохідних джерел місцевих бюджетів, їхня залежність від трансфертів з бюджетів різних рівнів обумовлює потребу у застосуванні місцевими органами влади дієвих заходів. Тому в контексті зростання фінансової самостійності місцевих бюджетів з 2014 року відбулося впровадження у вітчизняну практику реформи децентралізації. Зважаючи на розпочатий курс реформування й необхідність при цьому розширення повноважень органів місцевої влади значна увага науковцями і практиками зосереджується на вирішенні завдань щодо ефективного формування доходів місцевих бюджетів.

Так, у фінансовій науці вченими виокремлено окремі види децентралізації, яким притаманні відповідні специфічні ознаки, умови й наслідки їх реалізації, що застосовуються як відокремлено, так і у безпосередньому взаємозв'язку із різними формами як на рівні держави, так і в окремих сферах діяльності органів місцевого самоврядування [56].

На думку Стукало Н., Деркач М., Стукало М., децентралізація може реалізовуватись у таких видах, як: політична, адміністративна, фіскальна й ринкова [56] .

Герчаківський С., Кабаш О. виокремлюють адміністративну, політичну і фінансову децентралізацію [15]. Крім того, об'єктом дослідження вітчизняних вчених може бути бюджетна децентралізація й децентралізація фінансових ресурсів місцевими бюджетами [22].

Незважаючи на відсутність одностайності у наукових працях вітчизняних дослідників стосовно визначення сутності та видів децентралізації, все ж вони наголошують на важливості у здійсненні політики децентралізації процесу, що пов'язаний із розмежуванням функцій та повноважень між органами влади різних рівнів в частині забезпечення населення необхідними суспільними благами і послугами, а також розподіл фінансових ресурсів в обсязі, достатньому для фінансування власних повноважень органів місцевого самоврядування. Це дає змогу досягнути органам місцевого самоврядування необхідного рівня фінансової самостійності для реалізації власних повноважень.

Зазначимо, що при визначенні поняття «фінансова децентралізація» вітчизняними науковцями характеризується процес, пов'язаний з розподілом видаткових повноважень між різними рівнями бюджетної системи, з особливостями формування доходів місцевих бюджетів, а також із системою міжбюджетних відносин (табл. 1.1). Тобто фінансовою децентралізацією охоплений процес формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Таблиця 1.1

Наукові погляди щодо трактування поняття «фінансова децентралізація»

Автор	Визначення поняття «фінансова децентралізація»
Возняк Г. [11]	«фінансова децентралізація в регіональному вимірі – це складний процес розподілу функцій, повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності за їх використання»[11]
Цимбалюк І. [63]	«охоплює процес передачі повноважень від державних органів влади на місцевий рівень щодо формування й використання фінансових ресурсів, які надходять із державного бюджету під реалізацію програм розвитку, від міжнародних організацій як грантове фінансування та власних коштів місцевих бюджетів (у т. ч. податкових надходжень), внесків громадян і суб'єктів господарювання, зацікавлених у активізації інклюзивного розвитку регіону, що дає змогу забезпечити фінансову самостійність місцевого самоврядування у вирішенні власних самоврядних функцій і задоволення інтересів населення відповідної території»[63]
Савчук С. [53]	«розподіл повноважень щодо дохідних джерел та видатків за відповідними рівнями бюджетної системи, а також встановлення повноважень, у межах яких місцевих органів влади можуть визначити свої власні доходи і видатки»[53]

Серьогін С. [54]	«це перенесення надходження доходів або здійснення витрат грошових коштів на більш низький рівень уряду при збереження фінансової відповідальності»[54]
Сунцова О. [57]	«будь-які види мобілізації фінансових ресурсів у бюджетах органів місцевого самоврядування. Крім того, це спосіб виміру величини переходу національної економіки від адміністративно-командної до ринкової і яка є доцільною за умови досягнення розумного оптимуму між формуванням доходів місцевих бюджетів та фінансуванням делегованих повноважень»[57]

Примітка. Складено автором на основі даних [11; 53; 54; 57; 63]

Зазначимо, що саме із впровадженням процесів децентралізації підвищується якість та ефективність наданих державних послуг за рахунок максимального наближення органів управління безпосередньо до споживачів суспільних послуг, так як відповідальність за прийняття рішень стосовно формування та використання фінансових ресурсів покладається на місцеві органи влади [24].

Як свідчить вітчизняна практика, в сучасних умовах в Україні активізується реформа із впровадження процесів фінансової децентралізації, зокрема, варто відмітити, що окремі зміни в даній сфері щодо питань формування дохідної частини місцевих бюджетів вже внесено. Особлива роль при цьому відводиться місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, яка займає вагоме місце в бюджетній системі держави, оскільки у них акумулюється понад 80% усіх фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Відповідно це обумовлює необхідність пошуку оптимального співвідношення між державним та місцевими бюджетами.

Тому із впровадженням реформи децентралізації в Україні, яка базується на "Стратегії-2020" президента України, "Концепції реформи місцевого самоврядування" та Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад", інших нормативних документах, передбачено забезпечення оптимізації розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування й органами виконавчої влади різних рівнів відповідно із дотриманням принципів субсидіарності і децентралізації, базуючись на акумуляції стабільних джерел

доходів для їх реалізації, раціоналізації використання наявного потенціалу, і в результаті досягнення фінансової спроможності регіонів [60].

Тому в сучасних умовах в Україні першочерговими постають питання фінансової децентралізації й ефективної організації міжбюджетних відносин, що є основоположним чинником фінансової незалежності й життєздатності місцевих органів влади. Адже загалом із впровадженням децентралізації процесів прийняття рішень, збільшуються можливості участі місцевої влади у забезпеченні розвитку відповідної території, відповідно фінансова децентралізація сприяє ретельному узгодженню видатків органів влади відносно потреб споживачів щодо наданих необхідних суспільних послуг.

Як свідчить аналіз виконання місцевих бюджетів за 2014-2022 роки, реалізація реформи децентралізації, не враховуючи негативні аспекти ще на етапі прийняття змін, показала вже позитивні результати.

В контексті реалізації початкового етапу реформи децентралізації спостерігались позитивні тенденції темпів зростання доходів місцевих бюджетів, що обумовлено відповідними діями органів державної влади, спрямованими на визначений курс фінансової децентралізації. Відмітимо, що за таких умов відповідно зріс інтерес органів місцевого самоврядування у збільшенні обсягів дохідних джерел місцевих бюджетів, а також мотивація використання дієвих вжиття заходів щодо пошуку можливих резервів їхнього нагромадження й зростання ефективності порядку адміністрування податків та обов'язкових зборів. Адже саме ефективний порядок формування доходів місцевих бюджетів визначає фінансові можливості органів місцевого самоврядування щодо належного виконання наданих їм функцій, в першу чергу, що стосується соціального захисту населення, надання послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, функціонування та розвитку житлово-комунального господарства.

Проте, варто зазначити, що відповідне зростання дохідної бази органів місцевого самоврядування обумовлено першочергово прийнятими у 2015 році змінами до бюджетного та податкового законодавства стосовно надання органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень та відповідно для

їхньої реалізації закріплення на стабільній основі відповідних джерел доходів. Тому в контексті запровадження законодавчих змін пріоритетними варто вважати саме розширення прав органів місцевого самоврядування в частині прийняття управлінських рішень й надання фінансової самостійності стосовно наповнення бюджетів відповідного рівня та виконання, в свою чергу, їхніх видаткових повноважень.

Заслужують на увагу прийняті положення Бюджетного кодексу, що доцільно вважати законодавчим підґрунтям в частині підвищення спроможності об'єднаних територіальних громад за рахунок надання повноважень та ресурсів, аналогічних містам обласного значення, стимулюючи надалі їх до об'єднання.

Так, з числа преференцій в частині фінансового та ресурсного забезпечення згідно чинного законодавства й регіональних перспективних планів формування територій об'єднаним територіальним громадам відповідно надано наступні:

- 60% податку на доходи фізичних осіб;
- прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом;
- державні субвенції;
- безпосередню участь у фінансовому вирівнюванні;
- розширений перелік трансфертів соціального характеру;
- повноцінні видаткові повноваження;
- доступ до місцевих зовнішніх запозичень;
- повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю;
- отримання права щодо безпосереднього надання всіх адміністративних послуг через власні інституції;
- повноваження формувати органи громадського правопорядку.

Крім того, об'єднаним громадам було передбачено надання державної фінансової підтримки у вигляді субвенцій на формування інфраструктури відповідно до плану соціально-економічного розвитку громад за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку.

Зростання дохідної частини місцевих бюджетів спостерігалось і за рахунок змін, внесених до Податкового кодексу в результаті зарахування відповідних податків, зборів та інших платежів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Доходи органів місцевого самоврядування в Україні

Податки	Збори та інші платежі	Інші доходи
<ul style="list-style-type: none"> -> 60% податків на доходи фізичних осіб;¶ -> 80% екологічного податку;¶ -> 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів;¶ -> 100% єдиного податку;¶ -> 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної форми власності;¶ -> 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт);¶ -> 10% податку на прибуток підприємств.¶ 	<ul style="list-style-type: none"> -> державне мито;¶ -> плата за надання адміністративних послуг;¶ -> збір за місця для паркування транспортних засобів;¶ -> туристичний збір;¶ -> плата за ліцензії та сертифікати на певні види господарської діяльності;¶ -> рентні плати за користуванням надрами, за спеціальне використання води та водних об'єктів, лісових ресурсів;¶ -> 75% коштів від відшкодування втрат сільськогосподарської і лісгосподарської продукції;¶ -> компенсаційні платежі щодо об'єктів комунальної власності;¶ -> інші збори та платежі.¶ 	<ul style="list-style-type: none"> -> різноманітні трансферти;¶ -> власні надходження бюджетних установ;¶ -> надходження в межах програм допомоги і грантів міжнародних фінансових організацій та ЄС;¶ -> кошти від реалізації безкаjayного майна, знахідок, спадкового майна;¶ -> повернення кредитів, наданих із місцевих бюджетів;¶ -> кошти пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту;¶ -> цільові та добровільні внески;¶ -> дивіденди, нараховані на акції господарських товариств, у статутному капіталі яких є комунальна власність;¶ -> інші доходи.¶

Примітка. Складено автором на основі даних [46]

В контексті прийнятих законодавчих змін в умовах впровадження процесів децентралізації доцільно вказати на розширення сфери оподаткування майнових податків – зменшення обсягів пільгових площ нерухомого майна, врахування нежитлового (комерційного) майна при визначенні бази оподаткування й запровадження транспортного податку.

Так, відмітимо стабільність у виконанні й перевиконанні прогнозних показників стосовно всіх податкових надходжень до місцевих бюджетів практично у всіх регіонах [1].

Проте попри наявні переваги процесів фінансової децентралізації значний вплив справляють і чимало ризиків, що є своєрідним стримуючим фактором для подальшого розвитку і поширення трансформаційних процесів. Тому розглядаючи можливі ризики в контексті реалізації реформи децентралізації, їх виокремлюють на наступні: ті, що пов'язані з процесом регіоналізації системи влади, з передачею повноважень органам місцевого самоврядування, зі зниженням рівня якості місцевого управління та легітимності управлінських рішень.

Проте, незважаючи на потенційні ризики, які можуть виникати під час подальшого застосування реформи, все ж позитивні результати її проведення в Україні зумовлюють подальше зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в частині модернізації вітчизняної бюджетної системи.

Таким чином, поширення фінансової децентралізації надалі сприятиме прийняттю дієвих і справедливих рішень стосовно управління місцевими фінансами при максимальному врахуванні інтересів населення й забезпечення економії фінансових ресурсів в процесі якісного надання суспільних благ і послуг.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних засад формування доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації дає підстави узагальнити наукові доробки вітчизняних вчених і зробити висновки про необхідність посилення ролі місцевих бюджетів у бюджетній системі країни та подальшого розширення повноважень органів місцевого самоврядування в контексті чинних трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні.

Розглянуто різноаспектні підходи до трактування сутності місцевих бюджетів, які дають змогу тлумачити їх: як фінансовий план мобілізації частини

фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування; як систему фінансових відносин, що складаються між місцевими та державним бюджетами, а також у загальній сукупності місцевих бюджетів; як правовий акт, відповідно до якого за виконавчими органами влади закріплюється право на розпорядження відповідними фондами грошових ресурсів. Суттєвими ознаками доходів місцевих бюджетів визначено: сутність, їх класифікацію й принципи формування.

Теоретичне обґрунтування категорії «доходи місцевих бюджетів» засвідчує, що основним джерелом формування дохідної частини місцевих бюджетів є ВВП, а також доходи від майна, що належать місцевій владі. Для ефективного формування та нагромадження дохідної бази місцевих бюджетів необхідним є дотримання принципів економічної ефективності і соціальної справедливості, що активізує роботу місцевих органів влади при формуванні дохідної частини бюджету.

В сучасних умовах в Україні вагоме значення у розвитку системи фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування відіграє впровадження та поширення реформи фінансової децентралізації, реалізація якої характеризується оптимальним розподілом видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи, специфічними особливостями процесу формування доходів місцевих бюджетів, а також системи міжбюджетних відносин. Саме завдяки фінансовій децентралізації, що здійснюється в державі, територіальні громади здатні повною мірою виконувати перерозподілені від державної влади на них повноваження, та розширювати фінансову автономію і власну спроможність.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Склад, структура та динаміка доходів місцевих бюджетів

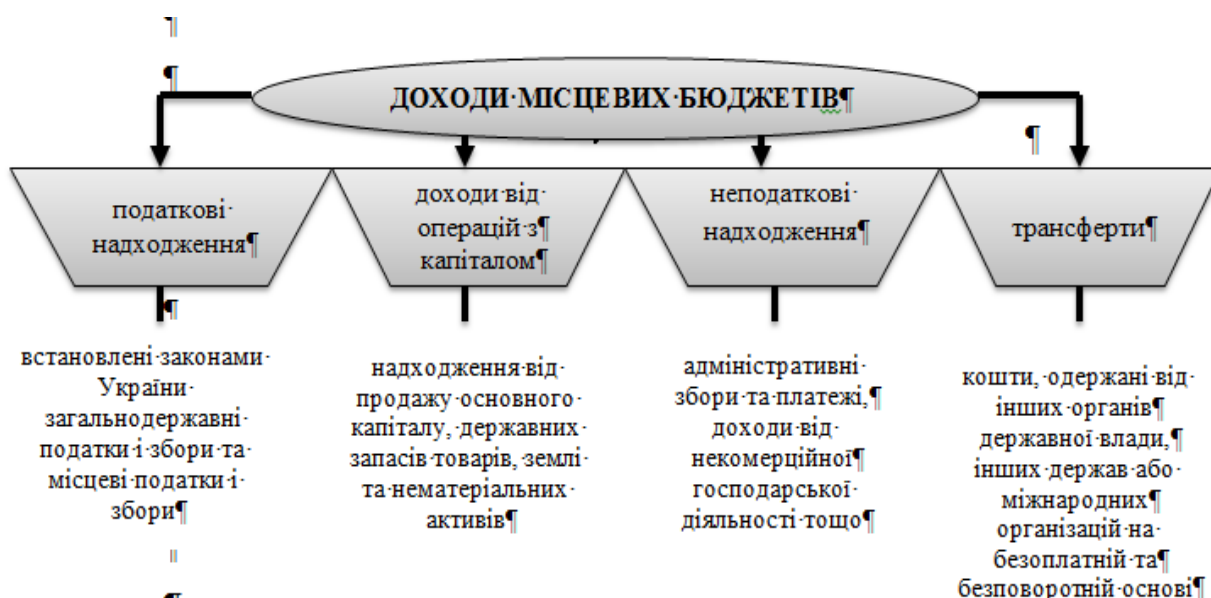
Утвердження фінансової самостійності органів місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах стає надзвичайно необхідним, зокрема декларування реформи децентралізації в державі зумовило прийняття останніми роками змін у бюджетному та податковому законодавстві, що створило фінансову площину для розширення незалежності відповідних територій та подальшого їхнього розвитку. При цьому важливим постає питання оцінювання відповідності прийнятих законодавчих змін стосовно дохідної бази місцевих бюджетів рівню забезпечення виконання поставлених завдань на місцевому рівні..

Так, формування доходів місцевих бюджетів здійснюється відповідно до чинного законодавства України. Відмітимо, що, згідно Бюджетного кодексу, доходи місцевих бюджетів поділяють на доходи загального і спеціального фондів [6]. Відповідно кошти загального фонду, як відомо, не мають цільового спрямування та використовуються на фінансування поточних видатків, відтак як для доходів спеціального фонду характерним є конкретне призначення, зокрема, що пов'язане з формуванням бюджету розвитку.

Бюджетним кодексом України регламентовано склад доходів місцевих бюджетів відносно джерел, що представлено на рис. 2.1.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено формування доходів місцевих бюджетів за рахунок визначених законодавством власних джерел, та закріплених у встановленому порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів [48].

Тому саме впровадження процесів децентралізації в державі послужило основною метою у забезпеченні стабільності при формуванні ресурсної бази органів місцевого самоврядування.

Рис. 2.1. Доходи місцевих бюджетів

Примітка. Складено автором на основі [6]

Зростання фінансової спроможності місцевих бюджетів обумовило внесення змін безпосередньо у механізм формування дохідної частини місцевих бюджетів. В контексті вищезазначеного, законодавчими змінами було передбачено розширення переліку джерел наповнення дохідної частини місцевих бюджетів. Дієвість процесів децентралізації проаналізуємо через призму аналізу структури доходів зведеного бюджету України в результаті впровадження реформи, яка розпочалася з кінця 2014 року (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Склад та структура доходів Зведеного бюджету України
(без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2018-2022 рр.**

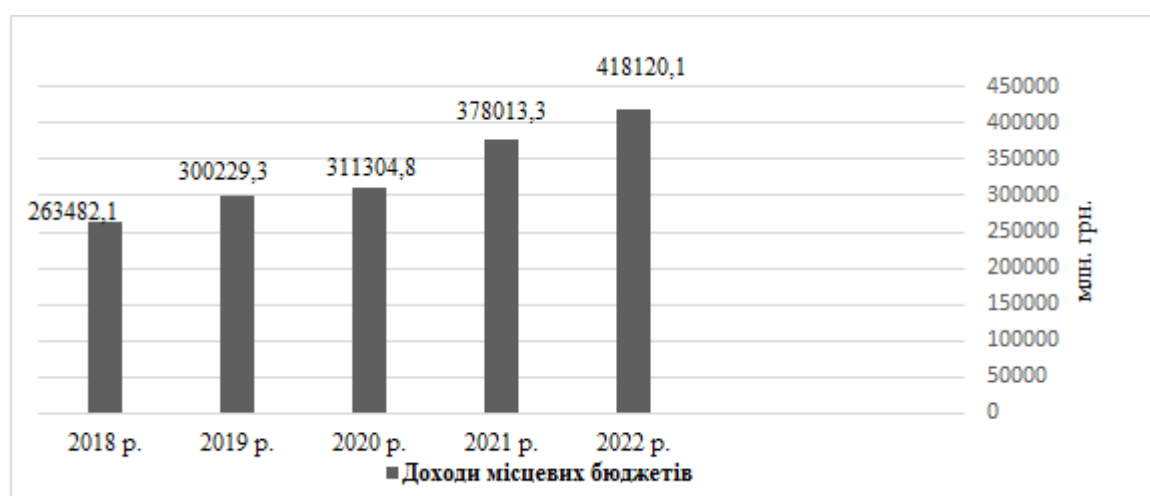
Вид бюджету	Рік									
	2018		2019		2020		2021		2022	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Державний бюджет	920,81	78,36	989,6	76,73	1065,4	77,39	1284,3	77,26	1296,8	75,62
Місцеві бюджети	263,5	21,64	300,2	23,27	311,3	22,61	378,0	22,74	418,1	24,38
Зведений бюджет	1184,3	100	1289,8	100	1376,7	100	1662,3	100	1714,9	100

Примітка. Складено автором на основі [42]

Аналіз дохідної частини Зведеного бюджету України без урахування міжбюджетних трансфертів свідчить про позитивну тенденцію до зростання у його структурі доходів державного бюджету. У 2018 році вони склали 920,81 млрд. грн. або 78,369% від суми доходів зведеного бюджету України, у 2019 році – 989,6 млн. грн. або 76,73%, а у 2020 році даний показник становив 1065,4 млн. грн. – 77,39%. До 2022 р. обсяг доходів державного бюджету склав уже 1296,8 млрд. грн., що становило вже 75,62%. Іншою складовою зведеного бюджету виступають доходи місцевих бюджетів України, які у відсотковому співвідношенні до загального обсягу дохідної частини Зведеного бюджету України не перевищують показника 24,38%, що свідчить про надзвичайно низький ступінь участі місцевого самоврядування в розв’язанні проблем розвитку регіонів, незважаючи на впроваджену реформу децентралізації. Найнижчий його показник склав у 2018 р. на рівні 21,64% у структурі Зведеного бюджету України.

Аналізуючи динаміку обсягів дохідної частини місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр., відмітимо, що, незважаючи на розвиток трансформаційних процесів в умовах воєнного стану, органам місцевої влади вдалося повною мірою забезпечити максимальну акумуляцію фінансових ресурсів до відповідних місцевих бюджетів, враховуючи наявні загрози і виклики у бюджетній сфері. (рис. 2.2.).

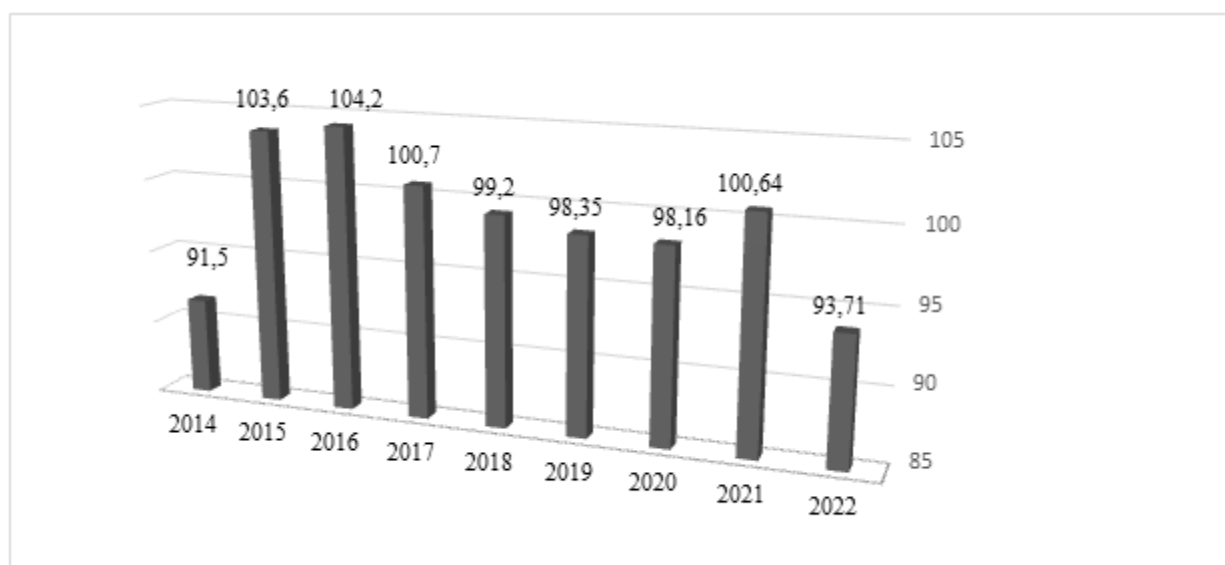

Рис. 2.2. Динаміка обсягів дохідної частини місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр.

Примітка. Складено автором на основі [42]

Загалом упродовж 2018-2022 років спостерігається збільшення обсягів дохідних джерел місцевих бюджетів України (без міжбюджетних трансфертів) з 263482,1 млн. грн. у 2018 р. до 418120,1 млн. грн. у 2022 р. (рис. 2.2). Абсолютний приріст показників за даний період становив 154638 млн. грн. У 2021 році відмітимо найбільший абсолютний приріст за аналізований період – 66708,5 млн. грн., на відміну від показника у 2020 році – 11075,5 млн. грн.

Як видно на рис. 2.3., починаючи з 2015 року, у порівнянні з минулими роками прослідковується позитивна динаміка щодо виконання дохідної частини місцевих бюджетів України. Проте у 2018-2020 рр. спостерігалось незначне недовиконання місцевих бюджетів за доходами на 0,8%, 1,65% та 1,84% відповідно. Найвищий рівень виконання 104,2% відмітимо у 2016 році на початковому етапі впровадження реформи децентралізації. Проте, незважаючи на стабільне зростання обсягів дохідних джерел впродовж аналізованого періоду, у 2022 р. зважаючи на загрози воєнного часу помітно знижений рівень їх виконання з 100,64% у 2021 р. до 93,71% у 2022 р. Тому зазначимо, що хоча проведені реформи і демонструють позитивні результати, однак це не свідчить про дієвість проведених змін.

Рис. 2.3. Динаміка рівня виконання місцевих бюджетів України за доходами у 2014-2022 рр., %

* Складено автором на основі [42]

Проаналізуємо склад і структуру дохідних джерел місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр. для виявлення основних тенденцій їх формування (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Склад та структура доходів місцевих бюджетів України
за 2018-2022 рр.**

Вид доходів	Рік									
	2018		2019		2020		2021		2022	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	232532,9	41,35	270545,8	48,26	285571,5	60,58	346713,2	59,71	393460,6	70,88
Неподаткові надходження	28027,4	4,98	26105,0	4,66	21462,5	4,55	27183,0	4,68	22041,1	3,97
Доходи від операцій з капіталом	2143,5	0,38	2928,8	0,52	3473,1	0,74	3462,2	0,59	2275,9	0,41
Офіційні трансферти	299033,9	53,17	260346,3	46,45	160323,4	34,0	202769,3	34,93	136977,0	24,68
Цільові фонди	678,1	0,12	601,9	0,11	649,3	0,13	571,4	0,09	342,3	0,06
Всього	562415,7	100	560527,9	100	471479,9	100	580699,1	100	555097,0	100

Примітка. Складено автором на основі [42]

Як свідчить вітчизняна практика, частка доходів, акумульованих за рахунок податкових джерел коливається від 41,35% у 2018 році до 70,88% у 2022 році (табл. 2.2). Значну питому вагу у загальному обсязі доходять становлять офіційні трансферти, що складає близько 53,17% у 2018 р. Однак до 2022 р. вона зменшилась практично наполовину – близько 24,68%, що свідчить про результативність процесів децентралізації та зменшення фінансової залежності від наданих трансфертів. Незначну бюджетоутворюючу роль відіграє така стаття доходів місцевих бюджетів України як неподаткові надходження й доходи від операцій з капіталом, що складають практично найменшу суму від загального обсягу доходів. У 2018 році питома вага неподаткових надходжень становила 4,98% або 28027,4 млн. грн., у 2019 р. вона зменшилась на 0,43% у загальній структурі доходів і становила 4,66% - 26105,0 млн. грн., і у 2022 році відбулося зменшення до показника 3,97% (або 22041,1 млн. грн.) від загальної суми доходів

місцевих бюджетів України. Стосовно доходів від операцій з капіталом, то їхня частка у загальному обсязі надходжень склала від 0,38% до 0,74% за аналізований період, надходжень від цільових фондів від 0,06% до 0,12%.

Проведемо аналіз складу та структури податкових надходжень місцевих бюджетів України, які, як вже зазначалось, займають найбільшу питому вагу у структурі доходів місцевих бюджетів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Склад та структура податкових надходжень місцевих бюджетів
України за 2018-2022 рр.**

Вид податку	Рік									
	2018		2019		2020		2021		2022	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податок на доходи фізичних осіб	138158,8	59,41	165504,5	61,17	177826,1	62,27	212230,3	61,21	272245,3	69,20
Податок на прибуток підприємств	9300,0	4,0	10230,5	3,78	9776,9	3,42	16092,8	4,64	13511,9	3,43
Рентна плата та плата за використанн я інших природних ресурсів	4821,3	2,07	5278,0	1,95	4636,9	1,62	8569,2	2,48	8741,0	2,22
Внутрішні податки на товари та послуги	13797,5	5,94	13713,5	5,07	15554,3	5,45	17849,1	5,15	13081,5	3,32
Місцеві податки та збори	61026,6	26,24	73575,3	27,2	75686,3	26,5	89896,7	25,92	84305,3	21,43
Інші податки та збори	5428,6	2,34	2238,9	0,83	2091,0	0,73	2075,0	0,6	1575,6	0,4
Всього	232532,8	100	270545,7	100	285571,5	100	346713,1	100	393460,6	100

Примітка. Складено автором на основі [42]

Стосовно структури податкових надходжень місцевих бюджетів України найбільшу частку складає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО): у 2018 році – 59,41% (138158,8 млн. грн.), у 2019 році – 61,17% (165504,5 млн. грн.), у 2020 році – 62,27% (177826,1 млн. грн.), у 2021 році – 61,21% (212230,3 млн. грн.), у 2022 році – 69,2% (272245 млн. грн.) (табл. 2.3). Як свідчать дані табл. 2.3, упродовж

аналізованого періоду варто відмітити значне зростання питомої ваги даного податку у загальній структурі дохідних джерел. Другим найбільшим у відсотковому співвідношенні щодо загального показника податкових надходжень є місцеві податки та збори, у 2018 році вони склали 61026,6 млн. грн. або 26,24%, у 2019 році – 73575,3 млн. грн. або 27,2 %, у 2020 році – 75686,3 млн. грн. або 26,5%, у 2021 році – 89896,7 млн. грн., або 25,92%, а також у 2022 році – 84305,3 млн. грн. Так, їхній абсолютний приріст склав 23278,7 млн. грн., що свідчить про посилення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, для яких місцеві податки і збори є важливим дохідним джерелом власних фінансових ресурсів місцевих органів влади.

Наступними за обсягом є внутрішні податки на товари та послуги, які коливаються в межах від 3,32% до 5,94%. Проте спостерігалось упродовж аналізованого періоду зменшення обсягів та питомої ваги інших видів податків, таких як податок на прибуток підприємств, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів та інші податки та збори, що відіграють надзвичайно мізерну фіскальну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Таким чином, у 2018-2022 рр. в результаті розвитку фінансової децентралізації помітним стало збільшення податкових надходжень місцевих бюджетів України із 138158,8 млн. грн. до 272245,3 млн. грн., що значно посилило їхню роль у формуванні фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Дані табл. 2.4 та рис. 2.4 свідчать про нестабільність надходжень до місцевих бюджетів таких видів доходів, як неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом. Зауважимо, що дані статті доходів у загальній структурі дохідної бази місцевих бюджетів займають найменшу питому вагу

Загалом в Україні за аналізований період обсяги неподаткових надходжень зменшилися з 28027,4 млн. грн. до 22041,1 млн. грн. із темпом зростання 78,67% (табл. 2.6).

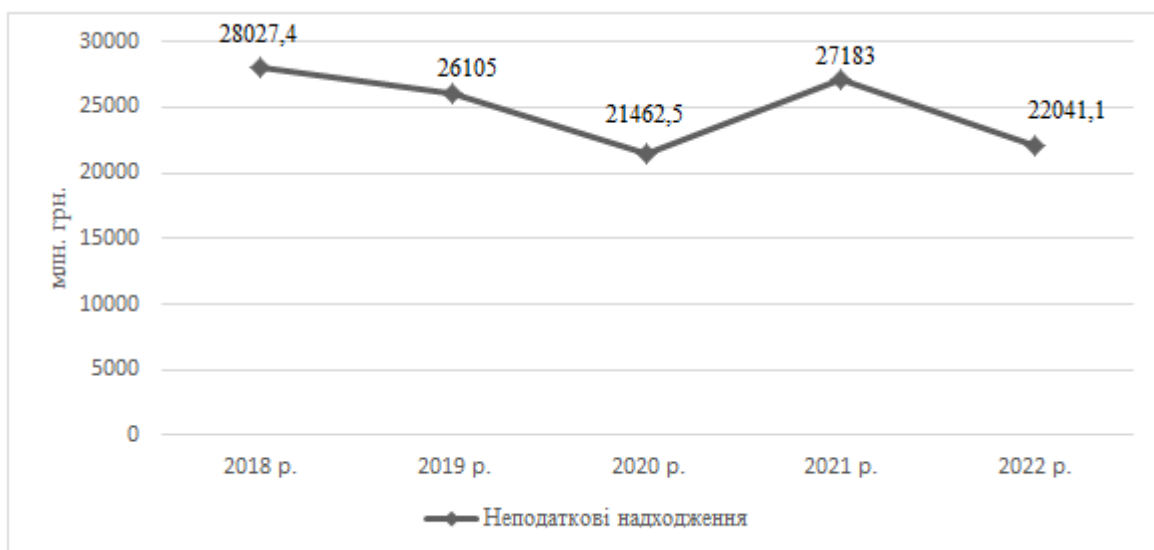
Таблиця 2.4

Динаміка обсягів неподаткових надходжень та доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр.

Рік	Плата за надання адміністративних послуг	Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	Державне мито	Орендна плата за водні об'єкти (їх частини), що надаються в користування місцевими радами на умовах оренди
2018	3404,2	1043,0	130,1	11,5
2019	3338,2	1146,9	143,3	13,5
2020	2939,4	1029,6	134,2	13,9
2021	3553,7	1068,3	167,1	14,3
2022	3284,5	886,6	88,1	12,0

* Складено автором на основі [42]

Найвищий рівень темпу зростання спостерігався у 2021 році – 126,6% відносно попереднього періоду з відповідно найвищим абсолютним приростом даного показника – 5720,5 млн. грн. До 2022 року такі показники вже становили відповідно 81,1% та зменшення абсолютного обсягу на 5141,9 млн. грн.

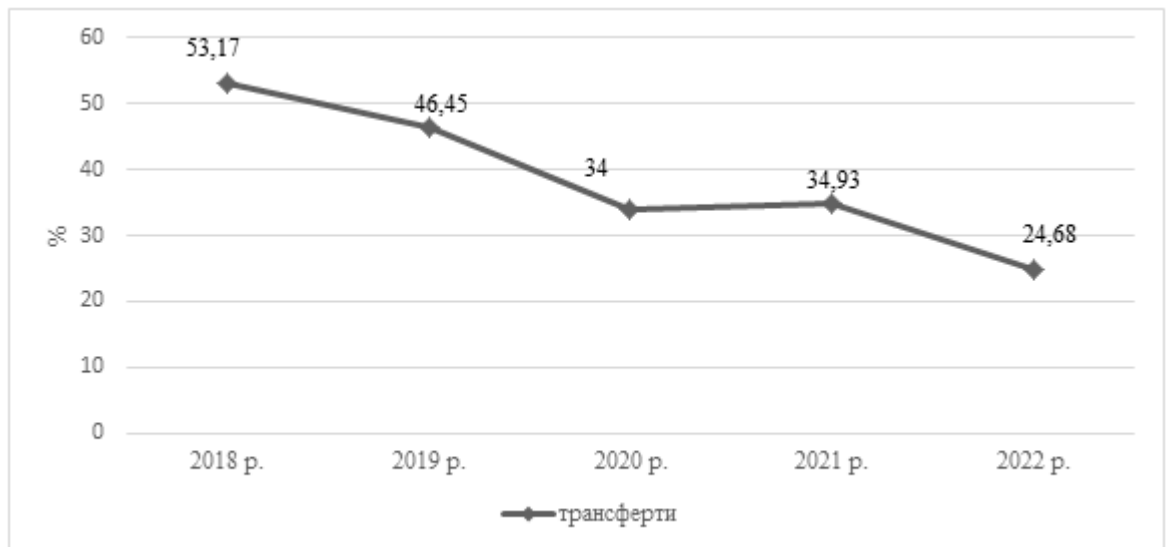
Рис. 2.4. Динаміка обсягів неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр.

Примітка. Складено автором на основі [42]

Щодо доходів від операцій з капіталом, то до 2021 року спостерігалось зростання їхніх обсягів з 2143,5 млн. грн. у 2018 р. до 3462,2 млн. грн. у 2021 р. з темпом зростання на рівні 161,5% та абсолютним приростом 1318,7 млн. грн.

Проте вплив загроз воєнного стану зумовив значне зниження обсягів даного виду доходів на 1186,3 млн. грн. з темпом зростання 65,7%.

На рис. 2.5. відображено динаміку обсягів офіційних трансфертів у структурі дохідної частини місцевих бюджетів України за 2018–2022 роки.

Рис. 2.5. Динаміка питомої ваги офіційних трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр.

Примітка. Складено автором на основі [42]

Проведений моніторинг дохідної частини місцевих бюджетів свідчить про помітне зниження в її загальній структурі частки наданих з державного бюджету фінансових ресурсів: з 53,17% у 2018 р. до 24,68% у 2022 р. (рис. 2.5.). Зауважимо, що дана тенденція спрямована на реалізацію обраного в Україні напрямку реформи децентралізації. Оскільки саме частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів відображає ступінь фіскальної децентралізації у держав: із зростанням такої частки в дохідній частині місцевих бюджетів, більш централізованою є система управління бюджетним процесом, та збільшується залежність від державної влади місцевих органів [11].

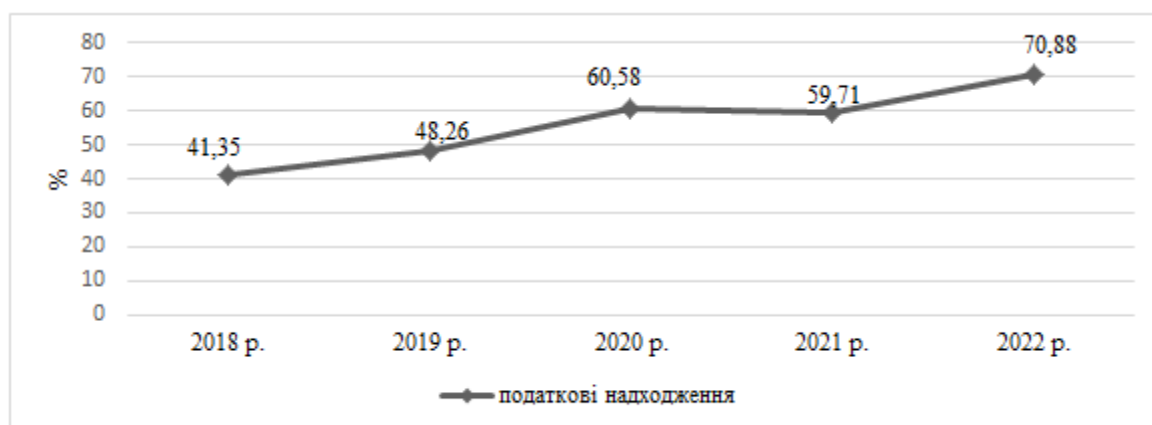
2.2. Аналіз податкового методу формування доходів місцевих бюджетів в Україні

В умовах фінансової децентралізації реальні можливості забезпечення ефективного розвитку територій першочергово зумовлені наявністю акумульованих дохідних джерел, які мають бути стабільними й достатніми для належного виконання органами місцевої влади, покладених на них функцій та завдань.

Одним із основних методів формування доходів місцевих бюджетів є, як вже зазначалося, податковий. І, так як податкові надходження складають найбільшу питому вагу у доходах місцевих бюджетів, вони відіграють істотну роль у системі доходів місцевих бюджетів на всіх рівнях, являючись не лише фіскальним, але й регулюючим інструментом.

Так, в умовах впровадження реформи децентралізації визначального значення набуває саме податковий метод формування доходів.

Аналізуючи частку податкових надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів України, відмітимо її позитивну тенденцію до зростання (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Динаміка питомої ваги податкових надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр.

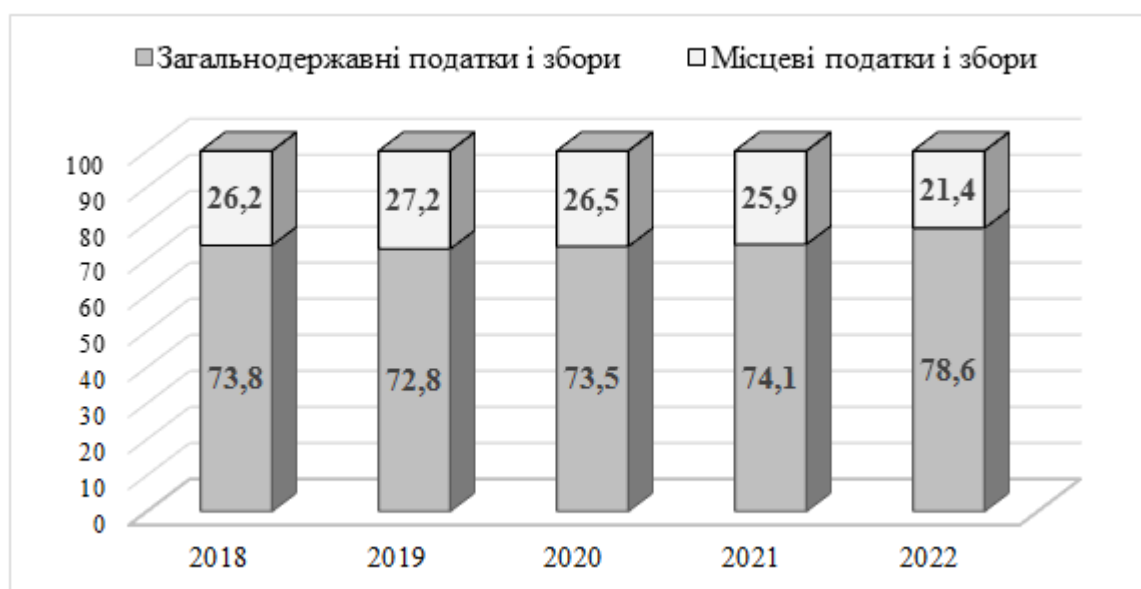
Примітка. Складено автором на основі [42]

Зокрема за аналізований період відбулося суттєве її зростання з 41,35% у 2018 р. до 70,88% у 2022 р.

Загалом податкові надходження місцевих бюджетів включають місцеві та загальнодержавні податки і збори. Варто зазначити, що саме співвідношення місцевих та загальнодержавних податків і зборів у загальній структурі податкових надходжень місцевих бюджетів свідчить про ступінь фінансової незалежності територій.

Дані рис. 2.7 свідчать про переважання частки загальнодержавних податків і зборів над місцевими. Тому, така тенденція характеризує все ж недостатній рівень фінансової незалежності органів місцевої влади.

Рис. 2.7. Податкові надходження у доходах місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр., %

* Складено автором на основі [42]

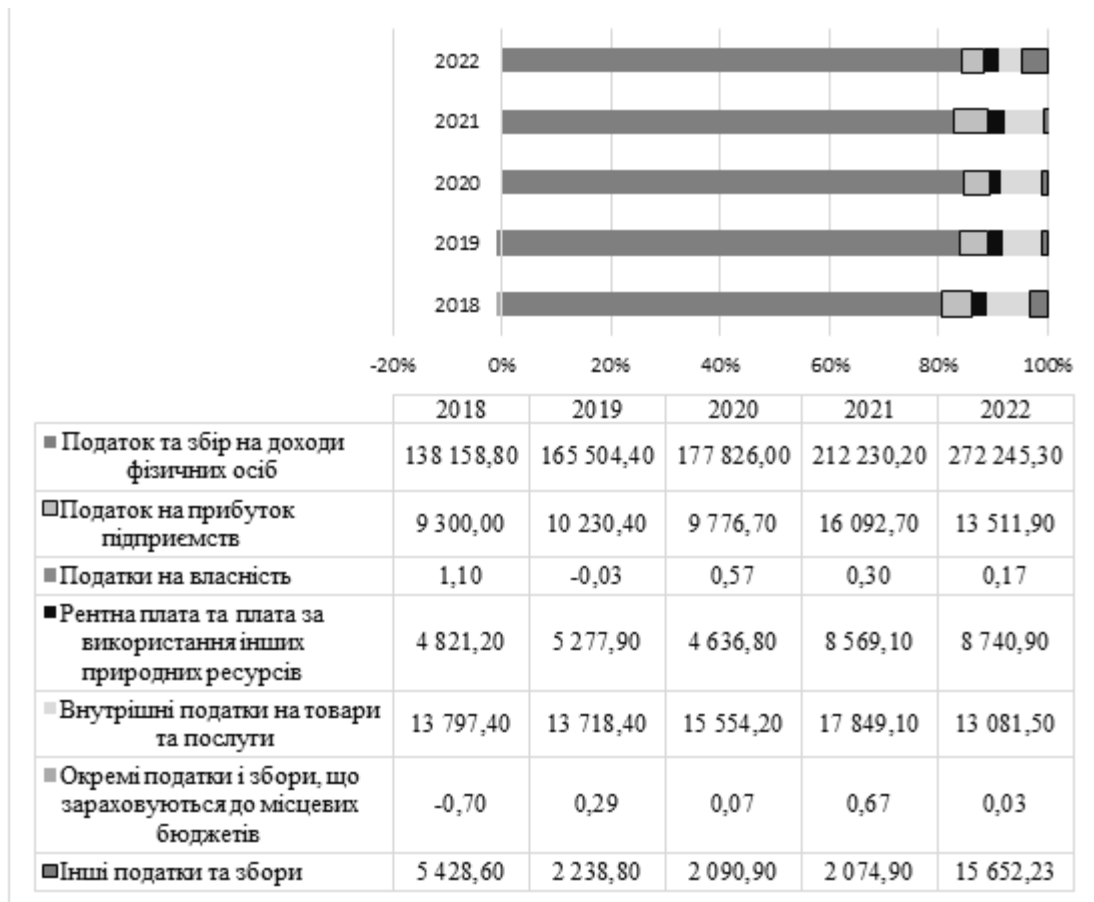
Так, питома вага місцевих податків і зборів у податкових надходженнях дохідної бази місцевих бюджетів України загалом упродовж 2018-2022 рр. не перевищувала 30%. Найвищий показник становив 27,2% у 2019 р. До 2022 р. він вже знизився до 21,4%. Це пояснюється значним впливом таких чинників, як все ж недостатня самостійність органів місцевого самоврядування на законодавчому рівні в частині місцевого оподаткування, справляння податків і зборів,

адміністративні витрати на які переважають надходження від стягнення тощо. За період 2018-2022 рр. відбулось зростання загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів з 171506,2 млн. грн. у 2018 р. до 309155,3 млн. грн. у 2022 р. Відтак обсяги місцевих податків і зборів до 2021 р. зросли на 28870,1 млн. грн. з 61026,6 млн. грн. у 2018 р. до 89896,7 млн. грн. у 2022 р. Проте вже у 2022 р. вони зменшилися до 84305,3 млн. грн.

Проте, незважаючи на позитивну тенденцію щодо акумуляції податкових надходжень загалом, все ж це є недостатнім для стимулювання розвитку фінансової самостійності територій, так як наявний незначний перелік місцевих податків і зборів не дає змогу органам місцевої влади обирати саме ті податки, які значною мірою відповідають особливостям економічного розвитку відповідного регіону, що в результаті відобразатиме належний фіскальний та регулюючий ефект [38, 141].

Як видно з рис. 2.8, левову частку при акумуляції податкових доходів місцевих бюджетів складають доходи від податку на доходи фізичних осіб. Впродовж 2018-2022 рр. відбулось поступове зростання даного виду доходів, абсолютний приріст яких становив 134086,5 млн. грн. При цьому його частка у податкових надходженнях коливалася з 59,41% до 69,2%, що дає змогу зробити висновок про його вагому бюджетоутворюючу роль при формуванні місцевих бюджетів.

Визначальним чинником такого зростання стало збільшення з початку 2022 р. нормативу податку на доходи фізичних осіб при зарахуванні його до місцевих бюджетів з 60% до 64%. Зокрема, в першу чергу, це стосується суттєвого зростання обсягів податку з грошового забезпечення військовослужбовців, Варто відмітити, що такі надходження становлять практично третину (83,6 млрд. грн.) відносно сукупного обсягу даного податку (272,2 млрд. грн.) у доходах загального фонду місцевих бюджетів України. Відтак, відмітимо значне зменшення акумульованих надходжень даного податку, сплаченого у вигляді заробітної плати податковими агентами, із доходів платника податку (-6,9 млрд. грн.).

Рис. 2.8. Динаміка загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів за 2018-2022 рр., млн. грн.

* Складено автором на основі [42]

Крім того, важливо відмітити, із впровадженням реформи децентралізації згідно внесених до бюджетного законодавства змін, регламентовано розподіл податку на доходи фізичних осіб, відповідно до якого його частка надходить лише до бюджетів об'єднаних територіальних громад, відповідно до бюджетів сіл, селищ, міст районного значення, тобто до громад, які не об'єдналися, надходження від вказаного податку не надходять. До районного бюджету акумулюється частка податку від громад, які не були об'єднані, при формуванні об'єднаних територіальних громад всіх громад, що налічуються в районі, то районний бюджет взагалі не отримує надходжень від податку на доходи фізичних осіб.

Це обумовлює суттєве недоотримання надходжень податку до районного бюджету або до бюджетів територіальних громад, які не об'єднались, що не дає змоги місцевим органам влади повною мірою виконувати покладені на них повноваження та функції. Крім того, суттєвими аспектами, що впливають на обсяг надходжень від податку на доходи фізичних осіб є: прихована зайнятість населення, безробіття населення, низька заробітна плата, значні обсяги заборгованості по заробітній платі, а також наявність значної частки населення, яке працює за кордоном, нерегульованість механізму сплати та зарахування податку відокремленими підрозділами юридичних осіб [23].

Зазначимо, що прийняті ще з 2015 року зміни стосовно надходження до місцевих бюджетів 10% податку на прибуток приватного сектору економіки і 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності зумовили відповідно зростання фінансових можливостей місцевих органів влади.

В 2018 р. надходження від податку на прибуток підприємств склали лише 9300 млн. грн., а їхня частка в податкових доходах місцевих бюджетів не перевищувала 4%. До 2022 р. надходження від податку на прибуток до бюджетів місцевих органів влади зросли на 4211,9 млн. грн. і становили 13511,9 млн. грн., проте вони склали лише 3,43% податкових надходжень місцевих бюджетів.

Незважаючи на законодавчі нововведення із впровадженням реформи децентралізації стосовно податку на прибуток, що мали б забезпечити місцеві бюджети суттєвими надходженнями для вирішення місцевих питань органами місцевого самоврядування, однак все ж вони залишалися недостатніми для розширення фінансової самостійності місцевого самоврядування. Істотним фактором, що впливає на обсяг надходжень до відповідних місцевих бюджетів є значна частка приватного сектору економіки, які відповідно є платниками єдиного податку, що сприяє уникненню прямого оподаткування прибутку підприємств. [57].

Однією із змін в контексті впровадження децентралізації стало введення в 2015 році акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною

торгівлі підакцизних товарів, таких як алкогольні напої, тютюнові вироби та пальне, що відноситься до внутрішніх податків на товари та послуги та повністю надходять до місцевих бюджетів.

Зокрема, в 2018 р. до місцевих бюджетів акумульовано 13797,5 млн. грн. внутрішніх податків на товари та послуги, що становило 5,94 податкових надходжень цих бюджетів. Однак вже в 2022 р. до місцевих бюджетів від них надійшло 13081,5 млн. грн. та 3,32% в структурі податкових надходжень. Це зумовлено наданням податкових пільг (встановлення з квітня до вересня 2022 року нульової ставки акцизного податку на пальне), що не сприяло забезпеченню приросту акцизного податку.

В загальному обсязі надходжень місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів левову частку складають доходи від майнових податків (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Надходження місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів України
за 2018-2022 рр.**

млн. грн.

Роки	Місцеві податки і збори				
	Податок на майно	Збір за місця для паркування транспортних засобів	Туристичний збір	Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, що справлявся до 1 січня 2015 року	Єдиний податок
2018	31272,00	99,80	90,70	-0,42	29564,20
2019	37993,90	114,80	196,20	0,07	35270,20
2020	37433,40	91,19	130,62	0,004	38030,97
2021	43242,74	127,03	243,97	0,45	46282,40
2022	36790,78	101,77	186,43	0,03	47226,06

* Складено автором на основі [42]

До 2021 р. спостерігалось зростання цих надходжень з 31272,00 млн. грн. у 2018 р. до 43242,74 млн. грн. у 2021 р. У 2022 р. місцеві бюджети отримали всього лише 36790,78 млн. грн. Саме віднесення плати за землю до складу місцевих податків і зборів дало змогу посилити бюджетоутворюючу роль майнових податків при формуванні податкових надходжень бюджетів на місцевому рівні.

Впродовж аналізованого періоду прослідковувалась позитивна тенденція зростання обсягів надходжень від плати за землю, що обумовлено першочергово збільшенням на початкових етапах реформи децентралізації кількості земель, де здійснено грошову оцінку землі (в тому числі акумульовані обсяги плати з 27321,1 млн. грн. в 2018 році зросли до 35268,3 млн. грн. в 2021 році). Проте у 2022 р. такі надходження зменшилися відносно попереднього року на 5700 млн. грн., або 16,2%, що обумовлено законодавчими змінами у зв'язку з воєнним станом на період з березня 2022 року до 31 грудня року, наступного за роком, коли буде припинено або скасовано воєнний стан, оскільки плата за землю (земельний податок та орендна плата) не нараховується та не сплачується на територіях, де ведуться бойові дії або на територіях, тимчасово окупованих.

Попри чинні тенденції, існують ще проблеми, що потребують розв'язання для подальшого збільшення дохідної бази від надходжень зазначеного податку. Такими можна вважати наступні: «незадовільний стан обліку земель, неточності при веденні земельно-кадастрової документації, що є підставою для нарахування земельного податку, часткова відсутність документації на право власності чи користування землею, відсутність зв'язку між розмірами земельного податку й фактичною величиною рентних доходів від землекористування, неефективність запроваджених податкових пільг тощо» [2].

Крім того, як свідчить вітчизняна практика, спостерігається тенденція до зростання надходжень від податків на нерухоме майно. Зокрема, протягом 2018-2022 років їхній абсолютний приріст склав 3483,0 млн. грн., а темп приросту 95,7%. При цьому їхня питома вага у надходженнях від місцевих податків і зборів зросла з 5,9% до 8,4%. Найбільше зростання обсягів від податків на нерухоме спостерігалось у 2021 році, з абсолютним приростом відносно попереднього періоду 2061,8 млн. грн. Проте у 2022 році недоотримано податку на нерухоме майно у обсязі 7118 млн. грн. (-9,0%) також в результаті за рахунок змін у чинному законодавстві, пов'язаних з воєнним станом в державі, що передбачає припинення сплати податку, як і плати за землю на період з березня 2022 року по

31 грудня року, в якому буде скасовано воєнний стан, на територіях, де ведуться бойові дії чи на територіях, тимчасово окупованих.

Збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір відіграють практично мізерну роль у акумуляції надходжень місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів, незважаючи на збільшення їхніх обсягів за 2018-2022 рр. на 1,97 млн. грн. та 95,73 млн. грн. відповідно.

Упродовж 2018-2022 рр. позитивною залишається тенденція до зростання обсягів надходжень єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва. Так, його питома вага у доходах місцевих бюджетів зросла з 5,2% в 2018 році до 8,5% в 2022 році (з 2020 р. цей податок є пріоритетною складовою місцевих податків і зборів). Загалом таке зростання відбулося значною мірою за рахунок збільшення кількості платників податку – фізичних осіб та суб'єктів малого підприємництва.

У 2022 р. абсолютний приріст надходжень даного податку до місцевих бюджетів України у розмірі 943,66 млн. грн. забезпечено за рахунок законодавчих змін, відповідно до яких суб'єктам господарювання, які мають значні доходи (великий бізнес) надано право переходу на спрощену систему оподаткування, тобто сплата єдиного податку в розмірі 2% натомість сплати податку на прибуток (18%) та ПДВ.

Таким чином, проведений аналіз практики формування доходів місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень у 2018-2022 рр. показав відповідні зміни, пов'язані із змінами у бюджетному та податковому законодавстві в контексті впровадження реформи децентралізації та загрозами воєнного стану, що дало певний позитивний ефект, зокрема в частині зростання дохідних джерел місцевих бюджетів та збільшенні питомої ваги податкових надходжень. Для забезпечення стабільних економічних умов для підприємницьких структур державою запроваджено певні податкові пільги, до яких органи місцевого самоврядування успішно пристосувались, що дало змогу виконувати поставлені завдання і вже за рахунок власних фінансових ресурсів підтримувати бізнес та фінансувати різноманітні програми підтримки суб'єктів господарювання.

Однак це ще не дає підстави стверджувати про автономію та незалежність місцевих органів від державної влади. Так як збільшення податкових надходжень та зростання їхньої частки в доходах місцевих бюджетів не свідчить про достатні бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування в частині введення власних податків і зборів залежно від особливостей соціально-економічного розвитку відповідних регіонів-соціальних особливостей регіонів.

2.3. Неподаткові та інші надходження у доходах місцевих бюджетів

Реалізація реформи фінансової децентралізації в Україні обумовлює побудову фінансово спроможного та незалежного місцевого самоврядування. Як свідчить вітчизняна практика, наявний упродовж тривалого періоду дефіцит фінансових ресурсів місцевих органів влади, значна залежність від обсягів наданих державною владою трансфертів не стимулюють місцеві органи до нарощення власної ресурсної бази на місцевому рівні, забезпечення належного рівня фінансового потенціалу територій.

Тому для наповнення дохідної бази місцевих бюджетів доцільно, крім податкового методу, посилити значення неподаткових надходжень, які також сприятимуть бюджетній самодостатності органів місцевого самоврядування. Оскільки в частині застосування податкового методу із введенням нових податків, розширенням бази оподаткування і зростанням податкових ставок вже діючих податків підвищується податкове навантаження на платників, що, в свою чергу, сприяє ухиленню від оподаткування, а також відповідно зростанню тіньової економіки.

Відповідно до Бюджетного кодексу України до складу неподаткових надходжень входять:

– «доходи від власності та підприємницької діяльності, що включають частину чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету; дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або

комунальна власність; плату за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів; різного роду адміністративні штрафи й інші санкції;

– адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, до складу яких відносять плату за надання адміністративних послуг у частині ліцензій і плати за державну реєстрацію; плату за утримання дітей у школах-інтернатах; надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом; державне мито; орендну плату за водні об'єкти, що надаються в користування на умовах оренди Радою міністрів АР Крим, обласними, районними, Київською й Севастопольською міськими державними адміністраціями та місцевими радами ;

– власні надходження бюджетних установ, містять надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством, й інші джерела власних надходжень бюджетних установ;

– інші неподаткові надходження»[6].

Формування неподаткових надходжень місцевих бюджетів здійснюється без використання фіскальних інструментів і в процесі одержання платником безпосередніх вигод із відповідною оцінкою витрат органів влади чи інших бюджетних установ та державних підприємств спрямованих на надання певних суспільних благ та послуг.

Зазначимо, що на обсяги неподаткових надходжень місцевих бюджетів безпосередній вплив справляє економічна кон'юнктура. Зокрема, збільшення доходів від власності та підприємницької діяльності, адміністративних зборів і надходжень від некомерційного та побічного продажу, інших неподаткових надходжень спостерігається за умов економічного зростання. Відповідно виникнення фінансової кризи й пов'язане з нею зниження обсягів одержавлення ВВП, в свою чергу обумовлює зменшення вказаних джерел доходів. Проте стабільним при цьому є збільшення власних надходжень бюджетних установ, що виникає в результаті активізації платних послуг у невиробничій сфері зважаючи на зменшення масштабів бюджетного фінансування [29, 180].

Як свідчить вітчизняна практика, неподаткові надходження загалом складають незначну частку в структурі доходів місцевих бюджетів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Динаміка фактичних показників і структури неподаткових надходжень
у доходах місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр.**

(млн. грн.)

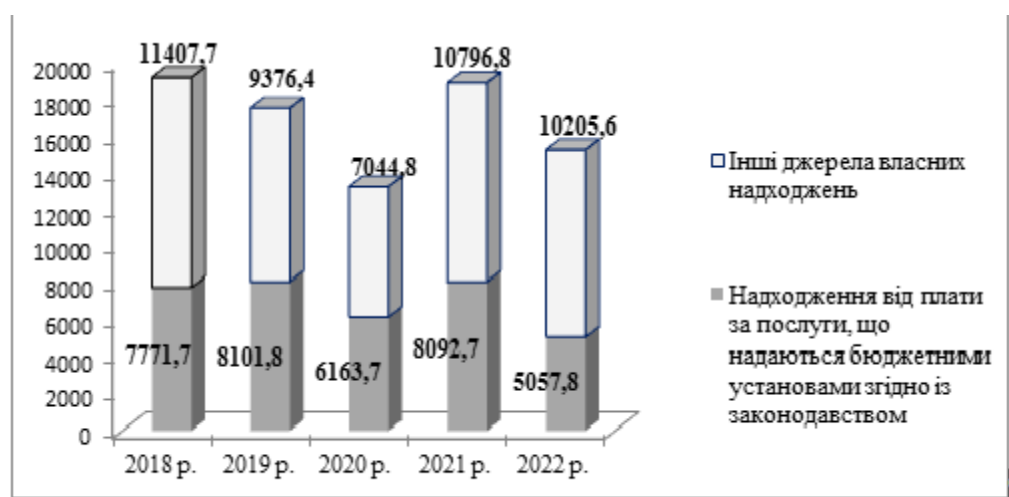
Види неподаткових надходжень	Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Доходи від власності та підприємницької діяльності	млн. грн.	1860,2	1630,8	1578,9	1678,4	1312,1
	%	6,64	6,25	7,36	6,17	5,95
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	млн. грн.	4588,8	4642,1	4117,2	4803,4	4271,3
	%	16,37	17,78	19,18	17,67	19,38
Інші неподаткові надходження	млн. грн.	2398,9	2353,9	2557,9	1811,6	1194,3
	%	8,56	9,02	11,92	6,66	5,42
Власні надходження бюджетних установ	млн. грн.	19179,5	17478,2	13208,5	18889,5	15263,4
	%	68,43	66,95	61,54	69,49	69,25
Разом	млн. грн.	28027,4	26105,0	21462,5	27183,0	22041,1
	%	100	100	100	100	100

* Складено автором на основі [42]

За період 2018-2022 рр. загалом спостерігалось зменшення обсягів неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України на 5986,3 млн. грн., тобто з 28027,4 млн. грн. у 2018 р. до 22041,1 млн. грн. у 2022 р. Зауважимо, що із нестабільною тенденцією щодо акумуляції неподаткових надходжень за аналізований період коливалися і обсяги усіх видів неподаткових доходів. Причому найменше їх акумульовано у 2020 р., коли спостерігалось зменшення неподаткових надходжень на 6564,9 млн. грн. відносно 2018 р. До 2021 р. відбулося вже їхнє збільшення на 5720,5 млн. грн., а у 2022 р. такі доходи зменшилися на 5141,9 млн. грн. і склали 22041,1 млн. грн. відповідно до 2021 р., коли показник становив 27183,0 млн. грн..

Найбільшою за обсягом статтею неподаткових надходжень до місцевих бюджетів є власні надходження бюджетних установ, обсяг яких у 2018 році становив 19179,5 млрд. грн. Їхня питома вага упродовж 2018-2022 рр. коливалась від 61,54% до 69,49%, з найвищим показником у 2021 році. Відмітимо, що із коливанням обсягів даного виду доходів, нестабільною була і частка їх у загальному обсязі.

Стосовно структури власних надходжень бюджетних установ, то інші джерела власних надходжень бюджетних установ, до яких відносять благодійні внески, гранти і дарунки, кошти, що отримують бюджетні установи для виконання цільових заходів та кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах бюджетних коштів упродовж аналізованого періоду переважають над надходженнями від плати за послуги, що надаються бюджетними установами. Так, частка інших джерел власних надходжень бюджетних установ в 2018-2022 рр. коливалась від 53,34% до 66,86%, відображаючи загалом тенденцію до зростання впродовж аналізованого періоду, та відмітимо спадну тенденцію до 2020 р., коли їхня частка становила 53,34% у загальному обсязі власних надходжень бюджетних установ з відповідним зменшенням обсягу до 7044,8 млн. грн. (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Динаміка видів власних надходжень бюджетних установ у доходах місцевих бюджетів України протягом 2018-2022 рр., млн. грн.

* Складено автором на основі [42]

Відмітимо, що однією з важливих причин, що стримують нарощування власних надходжень бюджетних установ є все ще обмеженість прав розпорядників бюджетних коштів щодо формування власних надходжень. При цьому є досить високим рівень централізації управління власними надходженнями бюджетних установ в Україні. Так, для прикладу, керівники бюджетних установ не наділені правами самостійного встановлення цін на власну продукцію чи послуги, вибору постачальників та покупців. При відсутності відповідних затверджених бюджетних програм після закінчення бюджетного періоду залишки надходжень бюджетних установ на рахунках відповідних бюджетів вилучаються до відповідного бюджету, що не стимулює керівників бюджетних установ стосовно нарощувати їхні власні надходження.

Друге місце відносно обсягу неподаткових надходжень місцевих бюджетів відводиться адміністративним зборам та платежам, доходам від некомерційної господарської діяльності (табл. 2.7). Так, найбільші обсяги до місцевих бюджетів надійшли у 2021 р. у обсязі 4803,4 млн. грн., що становить 17,7% неподаткових надходжень. Зазначимо, що протягом 2018-2021 рр. спостерігалось стабільне зростання як самого обсягу даної статті доходів, так і її питомої ваги у загальному обсязі неподаткових доходів. Варто відмітити, що передача з державного бюджету до місцевих державного мита (за місцем вчинення дій та видачі документів) і плати за надання певних видів адміністративних послуг зумовила збільшення неподаткових надходжень місцевих бюджетів упродовж реалізації реформи децентралізації.

Значну частку від надходжень до місцевих бюджетів адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності складають надходження від плати за надання адміністративних послуг. Обсяги таких надходжень коливалися від 3404,2 млн. грн. у 2018 р. до 3284,5 млн. грн. у 2022 р. (табл. 2.7). Зменшення у 2022 р. надходжень плати за адміністративні послуги 2021 року на 269,2 млн. грн. зумовлено тимчасовим призупиненням або обмеженням надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.7.

Надходження адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності до місцевих бюджетів України протягом 2018-2022 рр.,

(млн. грн.)

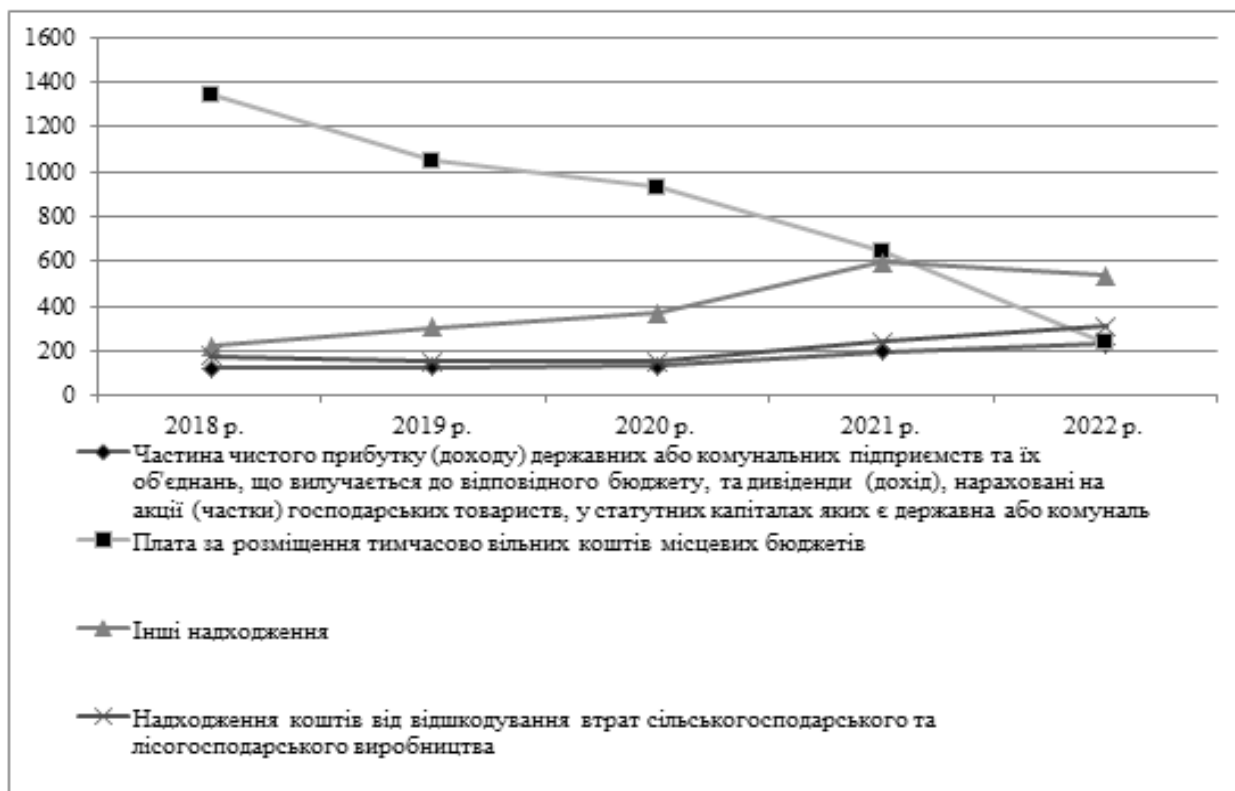
Рік	Плата за надання адміністративних послуг	Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	Державне мито	Орендна плата за водні об'єкти (їх частини), що надаються в користування місцевими радами на умовах оренди
2018	3404,2	1043,0	130,1	11,5
2019	3338,2	1146,9	143,3	13,5
2020	2939,4	1029,6	134,2	13,9
2021	3553,7	1068,3	167,1	14,3
2022	3284,5	886,6	88,1	12,0

* Складено автором на основі [42]

За рахунок надходжень від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном надійшло до місцевих бюджетів у 2018 р. – 1043,0 млн. грн., у 2019 р. – 1146,9 млн. грн., у 2020 р. – 1029,6 млн. грн., у 2021 р. – 1068,3 млн. грн., у 2022 р. – 886,6 млн. грн. від яких 2017 році до місцевих бюджетів надійшло 904 млн. грн. і частка яких складала 22,7% (3,4% неподаткових надходжень). Причинами, які стримують зростання надходжень від цієї статті є деякі проблеми в адмініструванні надання в оренду державного майна. Зокрема, це затримка публікації оголошення про бажання передати майно в оренду, затримка в прийнятті рішень та оформленні необхідних документів для укладання угод, складність з юридичної точки зору стягнення з відповідачів заборгованості з орендної плати [2].

Доходи від власності та підприємницької діяльності становлять зовсім незначну частку у неподаткових доходах місцевих бюджетів (рис. 2.10.). Так, в 2022 р. від них надійшло 1312,1 млн. грн., що становило 5,95% неподаткових надходжень. Зазначимо, що до 2020 р. спостерігало зниження акумульованих обсягів від цієї статті, хоча її частка в неподаткових надходженнях у 2020 р. відносно попереднього року зросла. Спостерігалось поступове зниження за період

2018-2022 рр. надходжень від плати за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів, зокрема на 1111,3 млн. грн. Це вказує загалом на зменшення рівня фінансової спроможності органів місцевого самоврядування внаслідок децентралізації, оскільки до 2022 р. відбулося перевиконання планових надходжень та утворення залишків коштів на рахунках місцевих бюджетів.

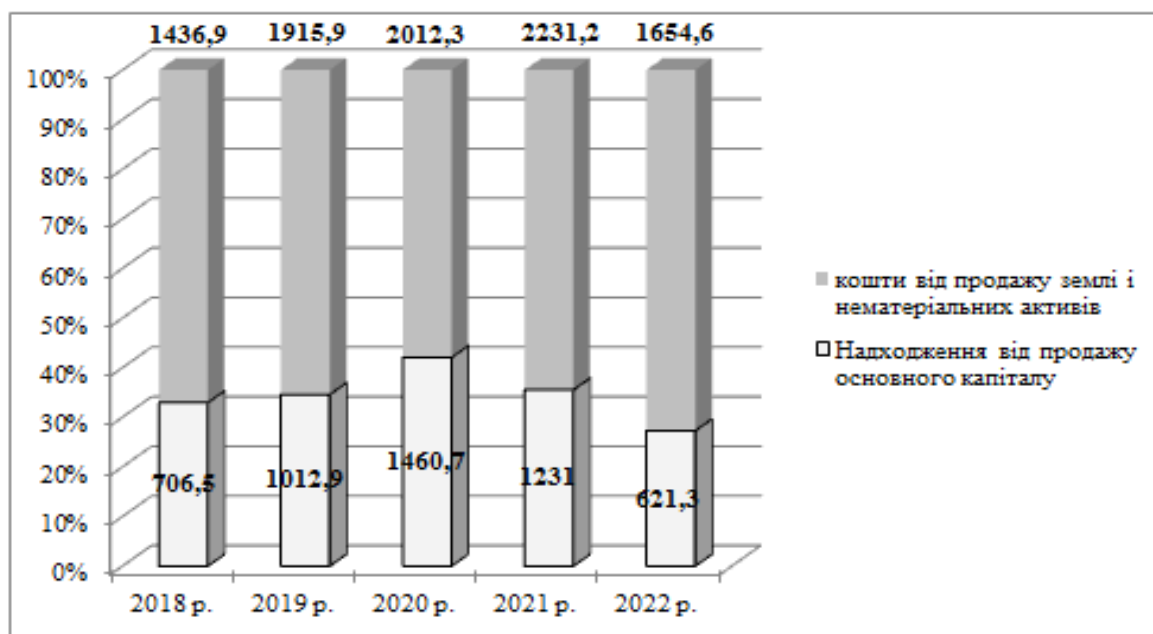
Рис. 2.10. Динаміка надходжень від власності та підприємницької діяльності до місцевих бюджетів в Україні протягом 2018-2022 рр., млн. грн.

* Складено автором на основі [42]

До того ж, місцеві бюджети отримали право вибирати банки для зберігання та обслуговування своїх коштів на власний розсуд. Це все призвело до збільшення обсягу депозитів місцевих органів самоврядування на банківських рахунках.

В структурі доходів від операцій з капіталом переважають кошти від продажу землі і нематеріальних активів (рис 2.11). Зокрема, протягом 2018-2021 рр. їх обсяг продовжував зростати, а частка в доходах від операцій з капіталом коливалась від 57,9% до 72,4%. Варто акцентувати на тому, що ресурси, які мобілізуються до місцевих бюджетів від продажу землі – вважається найбільш

проблемною та корупційною сферою, що зменшує обсяг надходжень до місцевих бюджетів.

Рис. 2.11. Доходи від операцій з капіталом у доходах місцевих бюджетів України протягом 2018-2022 рр., млн. грн.

* Складено автором на основі [42]

Надходження від продажу основного капіталу впродовж аналізованого періоду відображали значне коливання їхніх обсягів, що свідчить про нестабільність даного джерела доходів.

Протягом 2018-2022 рр. обсяг надходжень від міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів показували поступове зменшення, зокрема за даний період обсяги наданих міжбюджетних трансфертів зменшились з 298939,7 млн. грн. у 2018 р. до 136753,7 млн. грн. у 2022 р. (рис. 2.12).

Проте, в структурі надходжень від міжбюджетних трансфертів спостерігались значні зміни. Зокрема до 2015 року, співвідношення часток дотацій і субвенцій було майже однакове, так в 2014 році дотації склали 47%, а субвенцій 53%. У структурі міжбюджетних трансфертів частка субвенцій з державного бюджету в загальному їх обсязі знизилась з 91,6 у 2018 р. до 83,7% у

2022 р. В 2021 р. вона складала 88,7% відповідно, частка дотацій при цьому становила 11,3%. Такі тенденції прослідковуються в контексті впровадження реформи децентралізації, що зумовило функціонування нової системи міжбюджетних відносин, основоположним принципом якої став новий механізм горизонтального вирівнювання податкових можливостей територій. Відповідно до змін до Бюджетного та Податкового Кодексів систему балансування замінено на систему бюджетного вирівнювання, яка передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій у залежності від рівня надходжень на одного мешканця [5, 284].

Рис. 2.12. Міжбюджетні трансферти у доходах місцевих бюджетів України протягом 2018-2022 рр., млн. грн.

* Складено автором на основі [42]

Таким чином, варто наголосити на тому, що чинні тенденції не вплинули на порядок здійснення видатків місцевих бюджетів за рахунок наданих трансфертів, оскільки зменшення обсягів наданих дотацій, було компенсовано через збільшення переданих субвенцій. Відповідно такі умови є несприятливими для

стимулювання органів місцевої влади здійснювати пошук альтернативних дохідних джерел та нагромаджувати власну дохідну базу [45, 28].

Варто відмітити, що трансформація трансфертної політики в контексті реалізації реформи децентралізації обумовлює необхідність створення сприятливих умов ефективного функціонування та підтримки сталого розвитку відповідних територій, відповідно депресивні регіони з низьким рівнем розвитку потребуватимуть надання з державного бюджету трансфертів різних видів [23]. Тому за рахунок значної дотаційності більшості регіонів України, доцільною постає потреба щодо стимулювання місцевого самоврядування підвищувати свій фінансовий потенціал, виходячи із нагромадження власної ресурсної бази для можливості переходу на самозабезпечення [39, 642].

Враховуючи проведений аналіз формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок неподаткових та інших методів, варто зазначити, що впродовж аналізованого періоду спостерігалось зниження обсягів надходжень практично усіх складових неподаткових доходів, що можна вважати негативним аспектом для подальшого нагромадження в місцевих бюджетах додаткових ресурсів. Водночас така динаміка свідчить про результативність податкового методу зважаючи на загрози воєнного стану та необхідність розвитку процесів фінансової децентралізації.

Попри це аналіз надходжень до місцевих бюджетів міжбюджетних трансфертів показав, що трансформація трансфертної політики в результаті реалізації реформи децентралізації не сприяла розширенню фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Висновки до розділу 2

Дослідження практики формування доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації засвідчила про застосування все ще централізованих методів, а також недостатній рівень фінансової самостійності органів місцевого самоврядування з домінуванням основних фінансових владних повноважень на

рівні державної влади. Так, за результатами проведеного аналізу виявлено: досить низька частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, у загальній структурі дохідної бази місцевих бюджетів низька частка власних доходів місцевих бюджетів і відповідно значний обсяг закріплених доходів, формування основної частини доходів місцевих бюджетів в контексті застосування податкового методу значною мірою за рахунок загальнодержавних податків і зборів.

Враховуючи вищевикладене, встановлено, що за таких умов органи самоврядування не можуть самостійно повноцінно забезпечувати розвиток відповідних територій. Тому, за результатами проведеного аналізу доведено доцільність створення державою необхідних умов для формування та нарощення власної дохідної бази місцевих бюджетів та розвитку місцевого оподаткування.

Виявлено, що незважаючи на зміни до бюджетного та податкового законодавства в контексті реалізації реформи фінансової децентралізації, і спостерігалось збільшення акумульованих обсягів власних доходів місцевих бюджетів, зокрема і збільшення надходжень від місцевих податків і зборів, однак цього все ще є недостатньо для забезпечення розширення фінансової незалежності місцевого самоврядування. Оскільки збільшення надходжень до місцевих бюджетів не супроводжувалось розширенням податкових та бюджетних повноважень органів місцевої влади.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

3.1 Зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та можливості його застосування у вітчизняній практиці

Сучасні тенденції розвитку демократичної держави України актуалізують необхідність впровадження та розвитку процесів децентралізації влади, що виступає пріоритетним завданням й важливою передумовою подальшої європейської інтеграції. Серед основних напрямків здійснення регіональної політики в контексті трансформації суспільних процесів постає утвердження фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та вдосконалення механізму формування їхньої ресурсної бази.

Для прийняття обґрунтованих дієвих управлінських рішень й оптимізації системи взаємовідносин органами влади різних рівнів в Україні доцільним є дослідження позитивного досвіду зарубіжних країн щодо формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Як свідчить досвід розвинених країн, найбільш дієвим інструментом забезпечення фінансової самостійності й стійкості органів місцевого самоврядування вважається бюджетна децентралізація. Саме із впровадженням процесів децентралізації здійснюється передача на місцевий рівень визначальних дохідних джерел надходжень, що раніше акумулювались до центрального бюджету, а також адміністративне розширення фінансової бази окремих територій.

Тому фінансову децентралізацію на сьогодні доцільно вважати фундаментальним чинником раціоналізації при розподілі й використанні грошових фондів, забезпечення ефективного надання якісних суспільних благ і послуг безпосереднім споживачам. При цьому сучасний розвиток фінансових систем розвинених зарубіжних країн характеризується посиленням ролі місцевих

бюджетів, що є вагомою їх складовою. Відповідно трансформація управління економічними процесами обумовлює їхнє використання для делегування функцій органів місцевого самоврядування в контексті регулювання та вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів.

Тому, на наш погляд, доцільним постає використання зарубіжного досвіду впровадження реформи децентралізації в розвинутих країнах, підтвердженням чого є низка відповідних прикладів для дослідження та можливостей їх застосування для вітчизняної практики [51]. Оскільки розвиток процесу формування доходів місцевих бюджетів в Україні в умовах децентралізації повинен здійснюватися в контексті європейського вибору України. Це обумовлює на сьогодні необхідність підвищення в Україні відповідності національного законодавства законодавчій базі ЄС.

Зважаючи на зазначене, зауважимо, що реалізація процесів децентралізації в Україні, ґрунтуючись на зарубіжному досвіді, повинна відбуватися з урахуванням вітчизняних реалій. Як свідчить світовий досвід, перші етапи впровадження децентралізації спрямовуються першочергово на реформування територіальної організації влади, розробку стратегічних напрямків регіональної політики, процес врегулювання міжбюджетних відносин тощо.

Це свідчить про необхідність та доцільність визначення державного устрою держави. Зокрема, в країнах з федеративним устроєм (зокрема, Німеччина, США, Швейцарія та ін.) є державний бюджет та федеральні бюджети, на які покладено відповідальність за фінансування соціально-економічного розвитку регіонів (суб'єктів федерації). Такі країни характеризуються достатньо високим рівнем федеральної влади в управлінні загалом [30].

У федеративних державах децентралізація є відображенням способу розподілу функцій та повноважень стосовно здійснення державної влади, в першу чергу, між відповідними федеральними органами та органами суб'єктів федерації у законодавчій, виконавчій та судовій гілках влади, а потім між органами суб'єктів федерації і місцевими органами публічної влади. Попри це, як федеральні органи, так і органи суб'єктів федерації здійснюють загальну владу.

Варто звернути увагу на таку країну з федеративним устроєм, як США, для якої характерним функціонування федеральних округів, поділ на які не відповідає адміністративно-територіальному поділу. Це відповідно ускладнює механізм акумуляції ресурсів внаслідок неможливості їх зосередження одному місці. В результаті такий порядок зумовив запровадження у країні трьохрівневої бюджетної системи, до складу якої входять бюджети Федеральної адміністрації, бюджети штатів, бюджети місцевих органів самоврядування. Такий розподіл сприяє ефективному, обґрунтованому а раціональному використанні органами влади фінансових ресурсів через різноманітні програми на всіх рівнях бюджетної системи [30]. Так, в результаті цього органи місцевої влади акумулюють 85% власних доходів, що дає змогу не залежати від федерального фінансування. Відповідно з федерального бюджету кошти спрямовуються лише для фінансування загальнодержавних соціально-економічних програм [24].

Акумуляція доходів практично у всіх штатах здійснюється за рахунок використання трьох універсальних податкових інструментів. Так, основним джерелом фінансування місцевого самоврядування є податок на майно. Крім того, більшістю штатів встановлюються податки на доходи фізичних осіб й податки на прибуток організацій, а також існують податки на роздрібну торгівлю [27, 293].

Окрім вищеперерахованих податків на місцевому рівні використовується й низка інших податків, до складу яких входять різноманітні податки з продажів окремих товарів (до прикладу, автомобільне паливо, тютюн, алкогольні напої), а також споживання комунальних послуг (таких як користування телефоном і електрикою). Влада штатів та місцеве самоврядування встановлюють, крім того, збори за користування громадськими послугами. Таким чином, влада штатів та муніципальних утворень формують дохідну базу за рахунок великої кількості інших джерел, серед яких вагома роль відводиться відсоткам по депозитах [27, 294].

Відмітимо, що основними джерелами податкових доходів адміністративних одиниць в США є податки на майно, які, як правило стягуються у відсотках

(частки) від вартості нерухомого майна, проте є і відмінності щодо переліку майна, що включається в різних штатах в базу оподаткування [27, 293].

Досліджуючи досвід США щодо розмежування фінансових ресурсів, відмітимо можливість його застосування у вітчизняній практиці, зокрема що стосується підприємств комунальної форми власності. В США, на відміну від України, усі комунальні підприємства є комерційними, та здійснюють самостійно фінансово-господарську діяльність, залучаючи до сфери покращення місцевого благоустрою приватний сектор (очищення вулиць, їхнє освітлення, озеленення, електропостачання, вивіз сміття).

Тому застосовуючи подібну практику в Україні, першочерговими повинні бути як законодавчі зміни, так і в комунальній сфері стосовно питань корпоративних відносин, що пов'язано з особливостями надання комунальних послуг та з системою управління місцевих органів влади.

Унітарні країни (Польща, Швеція, Франція, Італія, Словаччина та ін.) характеризує модель бюджетного унітаризму, при якій «суб'єктами міжбюджетних відносин є центральні органи влади та органи місцевого самоврядування» [51]. В контексті функціонування даної моделі характерним є дотримання центральними органами влади політики вирівнювання фінансового потенціалу територій й застосування єдиних стандартів забезпечення якості суспільних послуг. Значна частина наданих населенню суспільних послуг фінансується за рахунок місцевих бюджетів, проте можливі відмінності щодо принципів розподілу функцій між бюджетами різних рівнів.

Відмітимо, що процеси децентралізації в унітарних державах реалізуються через встановлення декількох адміністративних рівнів: у Швеції є три рівні – держава, ленди, комуни; у Франції – чотири: держава, регіони, департаменти, комуни [24]. Децентралізація в контексті функціонування унітарної держави є відображенням способу розподілу функцій й повноважень між органами державної влади різних рівнів в частині виконавчої влади, проте не виключенням може бути децентралізація відповідних повноважень щодо реалізації законодавчої функції.

Так як впровадження концепції реформи бюджетної децентралізації у вітчизняній практиці є подібною польській, то вважаємо за доцільне досвід Польщі. Варто зазначити, що як і у більшості розвинутих країн, фінансова децентралізація в Польщі була завершальною реформою після реалізації адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування.

В контексті здійснення адміністративної реформи було встановлено раціональну, демократичну адміністративну систему, якій притаманне потужне, незалежне місцеve самоврядування. Це обумовило внесення певних змін, якими визначено триступеневу систему територіальних одиниць: «гміна – повіт – воєводство» [51].

При цьому децентралізації функцій й повноважень відповідали відповідні джерела доходів, що обумовило реалізацію наступного етапу реформ - бюджетної децентралізації. Відповідно до польського законодавства, вагомими джерелами у складі власних доходів бюджетів гміни стали: податок на нерухомість, сільськогосподарський податок, лісовий податок, податок з транспортних засобів, з доходів фізичних осіб, податок на спадщину, та декілька зборів: гербовий, місцевий, адміністративний тощо.

Також доходи формуються за рахунок надходжень від податку на доходи фізичних та юридичних осіб, цільових субвенцій, дотацій без уточнення цільового спрямування та коштів ЄС.

У результаті здійснення реформи відбулося розподіл функцій і повноважень між державою та органами місцевого самоврядування, відповідно до якого відповідальність за зовнішню політику країни, національну безпеку, розвиток країни покладено на центральний уряд, відповідно місцева влада забезпечує надання якісних послуг безпосереднім споживачам.

Суттєве значення у Польщі при формуванні місцевих бюджетів відводиться доходам від муніципальної власності, тобто продажу землі та будівель, довгострокової оренди та лізингу комунального майна, значну частину яких органи місцевого самоврядування отримують за рахунок надання в оренду приміщень перших поверхів муніципальних будинків.

Варто вказати на те, що система трансфертів у Польщі загального призначення ґрунтується на об'єктивних показниках, що є своєрідним захистом від політичних маніпуляцій та бюрократичних рішень [51]. Стабільність критеріїв щодо надання загальних трансфертів сприяє здійсненню органами місцевого самоврядування довгострокового фінансового планування.

Визначальна роль у доходах бюджетів європейських країн відводиться податку на майно, запровадження якого у багатьох країнах є обов'язковим. Адже власність вважається у них найважливішою базою оподаткування. Так, у таких скандинавських країнах, як Швеція і Норвегія, стягнення прямих місцевих податків (майнового, чи податку на успадковану нерухому власність) сприяють забезпеченню незалежності місцевих бюджетів. Однак в частині справляння та адміністрування даного податку потребують подальшого вирішення проблеми щодо здійснення справедливої оцінки майна й відсутності прямого взаємозв'язку між вартістю майна та доходами, отриманими власником [18].

Неподаткові доходи в зарубіжних країнах включають адміністративні штрафи, збори, доходи від підприємницької діяльності й муніципальної власності, доходи від надання платних послуг.

Позитивним аспектом системи, яка характерна для країн Північної Європи, є використання власних податків. Кожен муніципалітет наділений правом встановлювати податкову ставку. Крім того, основним місцевим податком є особистий прибутковий податок, який забезпечує суттєві надходження у порівнянні з власними податками в інших країнах. У країнах Північної Європи органи місцевого управління активно відстоюють свої права щодо акумуляції власних місцевих податків, акцентуючи на підзвітності та відповідальності місцевих рад та населення. Система власних податків свідчить про зацікавленість населення в отриманні більш якісних послуг, що зумовлює підвищення місцевих податків. Відповідно основною перевагою власних податків є позбавлення, певною мірою, місцевого самоврядування можливості перенесення відповідальності за ненадання послуг на місцевому рівні на центральний уряд.

Місцеві органи влади країн Північної Європи наділені дозволом щодо використання податку на доходи як власного місцевого податку. Відповідно місцевий податок на доходи в країнах Північної Європи відображає комбіновану систему: «щорічне затвердження місцевими органами влади ставки податку на дохід, що підлягає оподаткуванню виходячи з національних цілей прибуткового оподаткування, місцева ставка додається до загальнодержавної (прогресивної) ставки» [41].

Доходи від податку на доходи фізичних осіб належать до тієї адміністративної одиниці, в якій платник податків проживає, а не до того, в якій працює, так як місцеві витрати здебільшого спрямовуються на надання соціальних послуг, зокрема на покращення рівня життя його сім'ї.

Варто відмітити, що специфічною особливістю для країн є заборона місцевим органам влади займатися будь-якою діяльністю, конкурує з приватним сектором.

Дещо подібною до системи доходів місцевих бюджетів в Україні є структура власних доходів бюджетів місцевих органів влади в Данії. «Трансферти та гранти складають зовсім незначну частку – лише 7%, та мають безумовний характер і витрачаються на цілі визначені місцевими органами влади» [18, 6].

Основним джерелом доходів бюджетів на місцевому рівні у Фінляндії є податок з доходів, а майновий податок складає лише 3%. Питома вага трансфертів становить 18%, одночасно місцеве самоврядування характеризується досить високим рівнем незалежності стосовно вирішення питань їх витрачання в межах допустимого національними стандартами та правилами [18, 7].

У країнах, де укрупнення на місцевому рівні не відбулося, єдиним способом повною мірою надавати велику різноманітність послуг на місцях є використання механізмів міжмуніципального співробітництва. Зокрема у Франції близько 50% місцевих доходів формується за рахунок їх власних джерел податків, які поділяють на чотири типи: податки на власність (житло, земля); податки на

бізнес; оподаткування окремих товарів і послуг; податки на використання специфічних товарів (акцизи) [3].

Специфікою системи оподаткування в країні є те, що по окремих видах податків (зокрема, які характеризуються високим обсягом надходжень) декілька різних рівнів управління володіють доступом до однієї і тієї ж оподаткованої бази [19]. Урядом визначається обмеження, при яких ставки кожного з основних податків можуть знижуватися, розподіляючись між відповідними рівнями управління [18, 7]. Справляння податків не здійснюють безпосередньо органи місцевого управління, а від їхнього імені органи центральної державної влади.

Справляння податку на нерухомість у Франції базується на вартості нерухомого майна. Податкова база при цьому являє собою орендну вартість нерухомого майна, враховуючи такі характеристики, як: розмір, зручність і розташування кожного об'єкта нерухомості [3].

Окрім фіксованих часток податку на доходи фізичних осіб та ПДВ, в Німеччині муніципальні органи влади наділені правом встановлювати ставку податку на нерухоме майно та промислового податку, що, в свою чергу, гарантує основу фінансової незалежності місцевого самоврядування [24, 106].

Таким чином, як свідчить дослідження зарубіжного досвіду, процеси децентралізації реалізуються як в адміністративній, так і в фінансовій децентралізації. Щодо вітчизняної практики, то “Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні”, схваленої Урядом ще у 2014 році, також визначено адміністративну децентралізацію, проте не вказано заходи стосовно її реалізації в контексті підвищення ефективності місцевого та регіонального самоврядування, зокрема: проведення реформи адміністративно-територіального устрою, враховуючи соціокультурні особливості областей або, як мінімум, економічної доцільності; бюджетної децентралізації; адміністративної децентралізації [4].

Загалом варто виокремити низку тенденцій у проведенні фінансової децентралізації як на прикладі зарубіжних країн, так і України. Так, відмітимо, що вагоме значення у забезпеченні фінансової незалежності місцевого

самоврядування відіграють як податкові, так і неподаткові доходи. Як свідчить, проведене дослідження, неподаткові доходи складають значну частку власних надходжень місцевих бюджетів. Склад таких доходів у різних країнах є різним і визначається, як правило, особливостями надання органами місцевого самоврядування платних послуг населенню. Обсяг вказаних надходжень значною мірою залежить від рівня забезпеченості муніципалітетів об'єктами комунальної власності та ефективності управління ними. В Україні ж неподаткові доходи, не враховуючи міжбюджетні трансферти, складають зовсім незначну питому вагу надходженнях місцевих бюджетів.

У більшості розвинутих країнах відповідальність за розвиток країни на регіональному рівні, виконання програм соціального характеру й впровадження програм подолання економічної кризи покладено саме на місцеві бюджети.

Зважаючи на досвід зарубіжних країн, вважаємо за доцільне в контексті реалізації в Україні фінансової децентралізації посилити роль місцевих бюджетів, забезпечуючи місцеві органи влади необхідними бюджетними повноваженнями.

Зокрема, що стосується акумуляції податкових надходжень то, на нашу думку, доцільним є впровадження досвіду країн зі змішаними доходами, що являють собою комбінацію податків на майно, прибуткових податків, податків із продажу.

Зазначимо, що реформа децентралізації, яка запроваджена та поширюється в Україні, базується здебільшого на європейському досвіді, в тому числі досвід щодо її впровадження запозичено із польського прикладу, підґрунтям якого стали самостійні місцеві бюджети. В результаті, провідною ідеєю реформи є суттєве розширення повноважень територіальних громад. Оскільки надаватись якісні та доступні адміністративні й соціальні послуги, створюватись інститути демократії, задовольнятись інтереси громадян повинні саме на рівні громад, забезпечуючи узгодженість інтересів держави й місцевого самоврядування.

Як свідчить проведене дослідження, кожній країні притаманні свій адміністративно-територіальний устрій, специфічні особливості здійснення вертикального і горизонтального фінансового регулювання, проте все ж

необхідним є вивчення світового досвіду з подальшим впровадженням його в Україні.

3.2. Проблеми та шляхи вдосконалення формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації

В сучасних умовах реалізації реформи децентралізації зважаючи на загрози військового стану важливим постає окреслення оптимальних шляхів покращення формування місцевих бюджетів за доходами через недостатній рівень власного ресурсного забезпечення місцевих органів влади, що потребує дієвих заходів щодо його удосконалення.

Тому розвиток процесів децентралізації сприятиме розширенню прав органів місцевого самоврядування щодо виконання всіх покладених на них функцій і завдань і зміцнення їх фінансової самостійності. Адже основною метою реформи є надання можливостей щодо самостійного вирішення питань місцевого значення за рахунок власних фінансових ресурсів в інтересах жителів громади – безпосередніх споживачів суспільних благ та послуг.

Саме активізація процесів фінансової децентралізації сприятиме вирішенню низки проблем у сфері місцевого самоврядування, що пов'язані із:

- невідповідністю поставлених завдань органами місцевої влади обсягам ресурсів, необхідних для їхнього виконання;
- низькою питомою вагою доходів місцевих бюджетів у загальному обсязі доходів Зведеного бюджету України ;
- обмеженою часткою надходжень за рахунок місцевих податків і зборів у формуванні власної дохідної бази.

Як свідчить вітчизняна практика, прийнятими з 2015 року змінами до податкового та бюджетного законодавства регламентовано розширення фінансових можливостей місцевого самоврядування. Концепцією реформування місцевого самоврядування та реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні регламентовано підвищення економічної спроможності та незалежності

об'єднаних громад. При цьому об'єднаним територіальним громадам надано спектр повноважень і фінансових ресурсів, якими наділені вже міста обласного значення - прями міжбюджетні відносини з державним бюджетом, державні субвенції.

Підписанням й ратифікацією Європейської хартії про місцеве самоврядування регламентовано зобов'язання України щодо надання повної свободи дій органів місцевого самоврядування для реалізації власної ініціативи з будь-якого питання, що перебуває у сфері їх компетенції в межах, визначених законодавством.

Реалії сьогодення в контексті реалізації реформи децентралізації свідчать про необхідність вдосконалення механізму формування дохідної бази місцевих бюджетів, залишається неодмінною умовою утвердження фінансової самостійності місцевого самоврядування з високим рівнем фінансового потенціалу для ефективного функціонування.

Незважаючи на позитивні тенденції, проблемними питаннями у сфері формування місцевих бюджетів в Україні залишаються наступні:

- недостатність обсягів власної дохідної бази місцевих бюджетів;
- використання централізованих методів в управлінні фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування;
- невеликий перелік місцевих податків і зборів у порівнянні з розвинутими зарубіжними країнами;
- низька фіскальна роль місцевих податків та зборів, що зумовлює незначну їхню питому вагу у дохідній частині місцевих бюджетів.

Окреслені проблеми, що виникають при формуванні доходів місцевих бюджетів, в умовах трансформації фінансово-бюджетних відносин потребують модернізації та стабільності механізму їх формування для ефективного здійснення публічних видатків й виконання на належному рівні повноважень органами місцевої влади. За таких умов необхідним є вдосконалення форм та методів планування податків, зборів й обов'язкових платежів, пошук дієвих інструментів міжбюджетного регулювання на всіх стадіях бюджетного процесу. При цьому

вагома роль відводиться якості та дієвості фінансово-бюджетного законодавства, забезпеченні ефективності системи оподаткування й обґрунтованого впливу макроекономічних показників на формування доходів місцевих бюджетів на відповідній рік і середньострокову перспективу.

Враховуючи вищезазначене, відмітимо, що тільки за умови утвердження фінансової незалежності місцевих бюджетів, вони можуть мати реальну самостійність. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентовано, що «самостійність місцевих бюджетів гарантується власними і закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрямки використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону» [48].

Так, із вже прийнятими змінами у законодавстві органам місцевого самоврядування надано право затвердження місцевих бюджетів незалежно від прийняття Закону про Державний бюджет України.

В умовах децентралізації владних повноважень передбачається також і розширення дохідних джерел та бази адміністрування з надання органам місцевого самоврядування права регулювати ставки місцевих податків і зборів відповідно у межах, визначених Податковим кодексом. Однією з новацій стало надання бюджетним установам права вибору місця обслуговування: у казначействі або комерційному банку [36].

Проте крім позитивного впливу реформи децентралізації на місцеві бюджети, що проявився за весь період з часу її впровадження зокрема в частині збільшення їхнього обсягу, спостерігалися ще й певні її недоліки.

Так, стримуючим чинником забезпечення ефективного розвитку реформи децентралізації в Україні стала значна дотаційність місцевих бюджетів упродовж тривалого періоду, що проявлялося у значній питомій вазі офіційних трансфертів, яка перевищувала понад 50% у загальній сукупності доходів місцевих бюджетів в Україні. Проте, незважаючи на поступове зниження до 2022 р. їхньої частки, все ж це ще не відображало значною мірою зростання фінансової самостійності

місцевого самоврядування. Поряд з цим, основною проблемою залишається фінансове забезпечення органів місцевої влади.

Крім того, подальшого розв'язання потребує завдання щодо посилення зацікавленості місцевих органів влади у збільшенні дохідної бази до відповідних бюджетів. Адже будь-яке зростання дохідних джерел або здійснення заходів стосовно зменшення видатків бюджетів, обумовлюють відповідно зменшення питомої ваги регулюючих податкових надходжень, що закріплені за відповідними бюджетами, чи зниження планових обсягів міжбюджетних трансфертів.

Таким чином, для подальшого успішного впровадження реформи децентралізації та активізації ролі місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової самостійності органів місцевої влади, доцільним постає реалізація відповідних взаємопов'язаних дієвих заходів.

Так, зауважимо, що необхідним постає поступовий перехід до більш глибокої децентралізації державних фінансів. Впровадження повною мірою процесів децентралізації дасть змогу чітко виокремити склад власних і делегованих повноважень, що забезпечить чітке виконання державними органами влади своїх функцій і повноважень, наявність власного фінансового забезпечення, не перекладаючи на місцеву владу частини своїх функцій. При цьому органи місцевого самоврядування будуть наділені ширшим колом повноважень, а також їх власне фінансове забезпечення не залежатиме від центральної влади, що, в свою чергу, впливатиме на підвищення рівня надання суспільних послуг.

У зв'язку з цим, актуалізується питання щодо вдосконалення формування дохідної частини місцевих бюджетів й пошук альтернативних джерел її зростання.

Утвердження потребує спроможність органів місцевого самоврядування самостійно встановлювати оптимальний перелік місцевих податків і зборів, їхні ставки відповідно до виконуваних ними функцій.

В сучасних умовах в контексті реалізації процесів децентралізації важливим при акумулюванні ресурсів у дохідній частині місцевих бюджетів передбачати не

тільки альтернативні джерела надходжень, але й застосування нових інструментів впливу громад на забезпечення економічного зростання територій і нарощення ресурсної бази. Це сприятиме у перспективі подальшому підвищенню ефективності прийняття якісних управлінських рішень місцевими органами влади, їхній зацікавленості у збільшенні надходжень власних фінансових ресурсів, максимальному врахуванні інтересів громадян, що проживають на окремих територіях.

Обов'язковою повинно бути «посилення фінансової прозорості й підзвітності органів місцевого самоврядування (чітке визначення повноважень органів державного фінансового контролю та місцевих фінансових органів завдяки фінансуванню з місцевого бюджету, впровадження незалежного зовнішнього аудиту та громадського нагляду за формуванням та використанням коштів місцевих бюджетів), а також вдосконалення програмно-цільового методу бюджетування для прийняття та узгодження управлінських рішень та раціонального використання ресурсів місцевих бюджетів»[9].

Сучасні тенденції економічного розвитку як регіонів, так загалом і держави, значний дефіцит ресурсів створюють підґрунтя для подальшого розвитку фінансової децентралізації в країні.

Пріоритетними повинні стати такі напрями, як:

- здійснення чіткого впливу місцевих органів влади на ставки податкових і неподаткових надходжень, що акумулюються на відповідній території (це більшою мірою стимулюватиме суб'єкти господарювання для сплати податків, що забезпечуватиме у перспективі отримання якісних послуг);

- надання права виходу місцевим органам влади на вітчизняний фінансовий ринок для залучення додаткових фінансових ресурсів, необхідним постає постійний контроль щодо витрачання коштів);

- забезпечення мінімальних витрат на адміністрування місцевих податків і зборів, основними платниками яких повинні бути всі споживачі суспільних благ на відповідній території;

– у випадку перевиконання дохідної частини відмінити обов’язкове вилучення коштів з місцевих бюджетів. Обсяги перевиконання варто спрямовувати на фінансування першочергових потреб територій чи короткострокових програм розвитку;

– активізація ролі громад у процесі здійснення бюджетних видатків. При цьому необхідним постає здійснення контролю таких видатків, зокрема контролю за якістю наданих послуг, на які спрямовуються видатки) [14].

Результативність процесів децентралізації, на нашу думку, повинна відображатися у формуванні такої моделі місцевих бюджетів, яка б забезпечувала ефективний соціально-економічний розвиток території та суб’єктів господарювання, які, з одного боку, безпосередньо сплачують податки і збори, з іншого – тих, хто здійснює управління місцевими бюджетами, тобто органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування, які представляють інтереси економічних суб’єктів як жителів окремої території.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження зарубіжного досвіду формування доходів місцевих бюджетів засвідчило, що реформа фінансової децентралізації є завершальним етапом в системі здійснення багатьох реформ для забезпечення ефективного функціонування місцевих бюджетів в Україні.

Виявлено, що сутність проведення такої реформи полягає у розмежуванні прав між органами влади різних рівнів із делегуванням відповідних повноважень й формуванням достатньої ресурсної бази місцевих бюджетів, за рахунок якої фінансуватимуться заходи для покращення соціально-економічного розвитку територій й зростатиме їх фінансовий потенціал.

В контексті успішної реалізації бюджетної реформи в Україні необхідним постає беззаперечне вирішення проблем, що виникають у сфері формування місцевих бюджетів. При цьому їхнє розв’язання першочергово вимагає

максимального впровадження процесів децентралізації державних фінансів. Проте, як свідчить вітчизняна практика, упродовж аналізованого періоду хоча і спостерігається тенденція до зменшення обсягів наданих офіційних трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету, проте органи місцевого самоврядування все ще неспроможні повною мірою забезпечити формування дохідних джерел за рахунок власних надходжень, зокрема місцевих податків і зборів, що виступають вагомим джерелом формування та нагромадження власного ресурсного потенціалу.

У зв'язку з цим, вагомим заходом в утвердженні самостійності й фінансової незалежності місцевих бюджетів являється стимулювання місцевих органів влади до нагромадження власної ресурсної бази із одночасним зменшенням наданих трансфертів на забезпечення соціально-економічного розвитку відповідних територій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі теоретично узагальнено й запропоновано вирішення актуальних завдань, пов'язаних із ефективним формуванням доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Отримані результати дослідження дали змогу зробити наступні висновки:

1. Місцеві бюджети являються важливим інструментом, за допомогою використання якого органи місцевої влади можуть впливати на забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, надаючи безпосередньо споживачам унікальні суспільні блага і послуги, враховуючи їхній податковий потенціал та територіальні особливості. Належне функціонування місцевих бюджетів відповідно потребує достатньої дохідної бази, що є тим підґрунтям, яке дозволяє закріпити фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, за рахунок реалізації ними власної фінансової політики в частині окреслення пріоритетів розвитку й раціональних напрямків використання власних бюджетних ресурсів.

2. Узагальнення та систематизація наукових підходів дало змогу комплексне визначити поняття «доходів місцевих бюджетів» як частину централізованих фінансових ресурсів місцевих органів влади, що використовуються для виконання покладених на них відповідних функцій та завдань, й виражають сукупність економічних відносин, що виникають при формуванні централізованих фондів грошових коштів на місцевому рівні.

3. В умовах утвердження демократизації суспільства в Україні відбуваються процеси стосовно застосування нових підходів до формування системи взаємовідносин органів державної та місцевої влади. Тому одним із ефективних і дієвих способів забезпечення фінансової автономії місцевих органів влади, й відповідно фінансової місцевих бюджетів є фінансова децентралізація.

4. В результаті дослідження наукових поглядів щодо трактування поняття «децентралізація фінансових ресурсів» систематизовано її сутність, що відображає розмежування функцій та повноважень між центральним і місцевими органами влади в контексті забезпечення населення суспільними благами і

послугами, а також розподілі фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для виконання покладених повноважень на кожен із рівнів влади. Однак дискусійність та відсутність комплексного підходу стосовно організаційних аспектів реалізації реформ даного напрямку не дозволяє трансформувати процеси децентралізації фінансових ресурсів в дієвий інструмент забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів як визначальної складової інституту місцевих фінансів. Визначено, що фінансова децентралізація зумовлює створення передумов для ефективної реалізації політики фінансової децентралізації в Україні.

5. У процесі узагальнення наукових підходів у вітчизняній фінансовій науці щодо теоретичних засад формування місцевих бюджетів обґрунтовано доцільність сприйняття їх як фундаментального інституту в системі місцевих фінансів, що потребує реформування в контексті розвитку процесів фінансової децентралізації в Україні.

6. Для оцінки збалансованості й рівня самостійності місцевих бюджетів проведено аналіз співвідношення частки доходів місцевих бюджетів України у загальному обсязі дохідної частини Зведеного бюджету України у 2018-2022 рр., яким встановлено позитивну тенденцію до зростання як питомої ваги доходів місцевих бюджетів (з 21,6% у 2018 р. до 24,4% у 2022 р.), так і їхніх абсолютних обсягів (з 263,5 млн. грн. у 2018 р. до 418,1 млн. грн. у 2022 р.). Проте загалом показник навіть показник на рівні 24,48% не свідчить про надзвичайно низький ступінь участі місцевого самоврядування у вирішенні проблем розвитку регіонів, враховуючи уже окремі аспекти впровадження реформи децентралізації.

7. За результатами проведеного аналізу динаміки обсягів дохідної частини місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр., виявлено, що, незважаючи на чинні трансформаційні процесів в умовах воєнного стану, органи місцевої влади повною мірою забезпечили максимальне надходження фінансових ресурсів до відповідних місцевих бюджетів, враховуючи за даних умов усі загрози і виклики у бюджетній сфері. Упродовж аналізованого періоду спостерігалось збільшення обсягів дохідних джерел місцевих бюджетів України (без міжбюджетних

трансфертів) з 263482,1 млн. грн. у 2018 р. до 418120,1 млн. грн. у 2022 р. Абсолютний приріст показників за даний період становив 154638 млн. грн.

8. Проведений аналіз основних джерел наповнення місцевих бюджетів України у 2018-2022 рр. дав змогу встановити, що найбільшу питому вагу доходів місцевих бюджетів займають податкові надходження і офіційні трансферти. Частка доходів, акумульованих за рахунок податкових джерел коливалася від 41,35% у 2018 році до 70,88% у 2022 році. Питома вага офіційних трансфертів у загальному обсязі доходів становила близько 53,2% у 2018 р. Проте зменшення її до 2022 р. практично до 24,7% засвідчило про зменшення фінансової залежності від наданих трансфертів й відповідно про результативність процесів децентралізації. Незначна бюджетоутворююча роль відводиться неподатковим надходженням та доходам від операцій з капіталом, що становили практично найменшу суму від загального обсягу доходів.

9. Досліджено специфіку реалізації процесів децентралізації в зарубіжних країнах й можливості застосування їхнього досвіду у вітчизняну практику. Встановлено, як свідчить світовий досвід, необхідність кардинальних змін для забезпечення дієвості функціонування реформи як на центральному рівні – законодавчих змін, так і на місцевому – зацікавленості органів місцевого самоврядування й населення у розвитку відповідних територій. Зокрема доцільним є врахування досвіду Польщі, що обумовлено схожістю функціонування бюджетної системи, та сприятиме ефективній реалізації реформи децентралізації та дасть змогу визначити майбутній результат від здійснених заходів.

Окреслено рекомендації стосовно подальшого максимального наповнення й ефективного функціонування місцевих бюджетів України: подальше впровадження та розвиток процесів децентралізації; активізація громадського контролю за використанням фінансових ресурсів на місцевому рівні; посилення мотивації й зацікавленості органів місцевого самоврядування у зростанні обсягів дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок власних джерел з одночасним зниженням обсягів наданих офіційних трансфертів з державного бюджету;

підвищення самостійності місцевих бюджетів за рахунок активізації ролі місцевих податків та зборів у загальному обсязі дохідних джерел; поглиблення фінансової децентралізації шляхом закріплення за місцевими бюджетами більшої частини загальнодержавних податків; розширення альтернативних джерел надходжень до місцевих бюджетів за рахунок надання можливості на місцевому рівні самостійно запроваджувати місцеві податки і збори й встановлювати їхні ставки; вдосконалення практики мобілізації неподаткових надходжень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз та оцінка реалізації бюджетної децентралізації в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2242/>
2. Богатирьова Є. М. Плата за землю як джерело наповнення місцевих бюджетів України. *Ефективна економіка*. 2018 . №6 . URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/49.pdf
3. Бондарук Т. Г. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливості його застосування в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби*. 2011. №1. С. 56-66.
4. Бондарук Т. Концептуальні засади реформування місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 2. С. 168-171.
5. Бороденко Т. Місцеві бюджети як основа фінансової бази органів місцевого самоврядування. *Grail of Science*, 2023. №24. С.72–79. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.007>
6. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
7. Бюджетна система: навч. посіб. [друге вид., переробл. і] / Шевчук І. Л., Черепанова В.О., Т.О. Ставерська / Харків : Видавець Іванченко І. С., 2015. 284 с.
8. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
9. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г., Табенська Ю. В. Формування доходів місцевих бюджетів за умов бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2023. №5. С. 187-195. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001417757>
10. Венгер В.В. Фінанси: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 432 с.
11. Возняк Г. Фінансова децентралізація та стале ендегенне зростання регіонів : формалізація напрямів впливу. *Світ фінансів*. 2019. №2. С. 49-59.
12. Возняк Г., Капленко Г., Коваль В. Децентралізація як основа зміцнення

фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. №42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>.

13. Волощук Р.Є. Місцеві податки і збори та їхня роль у формуванні податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні: регіональний аспект. *Економіка і суспільство*. 2018. №19. С. 966-975.

14. Вольська О. М., Ковпанець Є. М. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. *Таврійський науковий вісник*. 2020. №4. С. 31-36.

15. Герчаківський С. Д., Кабаш О. Р. Теоретичний логос фіскальної децентралізації. *Регіональна економіка*. №2. 2009. С. 133– 141.

16. Гетманець, О. П., Чорна А. М., Сядриста І. І. Особливості місцевого оподаткування як основи формування доходів об'єднаних територіальних громад в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2022. Вип. 1(30). С. 100-105. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-17>.

17. Гнидюк І. В. Децентралізація бюджетної системи: досвід Словаччини та перспектива для України. *Облік і фінанси*. № 3(69). 2015. С. 80–87. (7)

18. Данилишин Б. М. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_1_3

19. Дема Д. І., Шубенко І. А., Давидчук С. М. Місцеве оподаткування: сучасний стан та досвід країн Європейського Союзу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2023. №28. С. 69-76.

20. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с. (8)

21. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2020. Вип. 43. С. 59–80.

22. Дем'янчук О. І. Децентралізація фінансових ресурсів місцевими бюджетами України. *Наукові записки НУ «Острозька академія»* : зб. наук праць /

Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, Вип. 21. 2013. С. 139–143. (9)

23. Дем'янчук О. І., Сахарук Н. І. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетно-податкових реформ в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, серія «Економіка». 2021. № 22(50). С. 47-54

24. Деркач М.І. Моделі фіскальної децентралізації країн світу. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Економіка». URL: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201263/3-10.html> (10)

25. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 413 с.

26. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. №1. С. 185-190.

27. Карлін М.І. Фінанси зарубіжних країн Навчальний посібник. - К: Кондор, 2004. 384 с.

28. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Тернопіль: Астон. 2004. 192 с.

29. Кіт В. І. Неподаткові надходження у системі доходів місцевих бюджетів. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2016. № 1. С. 178–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_1_23

30. Костенюк І. Західні моделі місцевого самоврядування: перспективи та обмеження культурних трансферів. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_01\(16\)/39.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_01(16)/39.pdf). (24)

31. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навч. посіб. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. 487 с.

32. Кнейслер О., Спасів Н., Кізима Т. Фінанси об'єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. *Світ фінансів*. 2020. № 1 (62). С. 8–19.

33. Коваленко С. О. Фінансова децентралізація та її перспективи. *Бізнесінформ*. 2019. №4. С. 300-305

34. Кужелєв М.О., Плахотнюк В.В. Формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип.

№36/1. С. 302-305.

35. Кучеркова С. Формування місцевих бюджетів та напрями їх покращення в умовах децентралізації. *Галицький економічний вісник*. Т. : ТНТУ, 2023. Том 80. № 1. С. 49–58.

36. Лінтур І.В. Можливості оптимізації формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/181.pdf>.

37. Лобачева І. Ф. Місцеві податки і збори: їх роль у формуванні місцевих бюджетів. *Подільський науковий вісник*. 2021. №3(19). С. 18-24

38. Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. К., 2010. 310 с.

39. Макарчук М.І. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Молодий вчений*. 2017. №1 (41). С. 640-647.

40. Молдован О. Податки і збори: менше не завжди краще. URL : <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/15/256310/>

41. Нелідіна Ю.С. Місцеві податки. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування й аналіз можливостей його застосування в Україні. URL : www.rusnauka.com/13_EISN_2009/Economics/45526.doc.htm

42. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>

43. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навчальний посібник. К.: Знання-Прес, 2006. 607 с.

44. Петленко Ю., Міланченко В. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. №4. С. 39-46

45. Письменний В. В. Міжбюджетні трансферти як інструмент фінансового вирівнювання територій *Економіка та держава*. 2017.№ 6. С. 24-30.

46. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

47. Прокопович, Л. Оцінювання доходів місцевих бюджетів. *Економіка та суспільство*. 2022. №39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-26>
48. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-вр зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>. (35)
49. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету №333-р. від 01.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
50. Рева Т.М., Ковальчук К.Ф., Кучкова Н.В. Місцеві фінанси: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 208 с.
51. Роман В. Моделі децентралізації влади країн Європейського Союзу. URL: <http://lvivacademy.com/visnik12/fail/Roman.pdf>.
52. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 312 с.
53. Савчук С.В. Теоретико-концептуальні засади визначення доходів бюджетів як об'єкта бюджетного планування. *Наука й економіка*. 2012. № 1. С. 81-88. (40)
54. Серьогін С. С. Реформування місцевих фінансів в умовах євроінтеграції. *Аспекти публічного управління*. Вип.30-31. 2016, С.87-96. (43)
55. Степанюк А. Роль фінансової децентралізації в управлінні системою фінансів місцевого самоврядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 83–87.
56. Стукало Н. В., Деркач М. І., Стукало М. В. Теоретико-методологічні засади фіскальної децентралізації. *Економічний простір: зб. наук. пр. Придніпров. держ. акад. буд-ва та архіт.* № 40. 2010. С. 147 – 154. (44)
57. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 488 с.
58. Тоцька О., Дмитрук І. Податок на доходи фізичних осіб в Україні: загальнодержавний і регіональний вимір. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2023. Т. 1. № 8. С. 30–39.

59. Тютюник І. В., Решетняк Я. В. Фінансова децентралізація в Україні: можливості та загрози для забезпечення сталого розвитку територіальних громад. *Економіка та держава*. 2017. № 12. С. 43–47.

60. Федосов В., Опарін В., Сафонова Л. та ін. Бюджетний менеджмент: підручник / за заг. ред. В.Федосова. К.: КНЕУ, 2004. 864 с. (48)

61. Фінанси: підручник / за ред.: С.І. Юрія, В.М. Федосова. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Знання, 2012. 687 с.

62. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL :

[http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenrt_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenrt_(21.03.17).pdf) (50)

63. Цимбалюк Ірина Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 500 с.

64. Юрчишена Л., Цимбалюк К. Оцінка впливу майнових податків на доходи місцевих бюджетів України. *Економіка та суспільство*, 2023. №56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-117>